Kon. Bat. Gen.
XXI
482

Rp. 293.700,-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.
Tanggal : 30-7-2010
Nomor Induk : 1253/PN-museum/co
BIB - ID : 9706560
ITEM - ID : 212128952
Asal : Museum Pusat
PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Aan het Bataviaasch Genootschap v. k. en w.
Makassar 1865. B. F. Matthes.

XII 182.

VERSLAG

van een uitstapje naar de

OOSTER-DISTRIKTEN VAN CELEBES,

alsmede van verschillende

TOGTEN IN DIE AFDEELING ONDERNOMEN,

van 25 September tot 22 December 1864.

Ternaauwernood na een' afwezigheid van ongeveer drie maanden van een uitstapje naar Balang-nîpa te Makassar teruggekeerd, ontvang ik van den Uitgever van het Jaarboekje *Celebes* een dringend verzoek, om, ofschoon het werkje reeds ter perse ligt, toch ook nog een' bijdrage van mijne hand te mogen ontvangen. Er blijft mij alzoo niet veel tijd over, om aan dit verlangen te voldoen. En ik tracht slechts het een en ander van hetgeen mij in de laatste maanden wedervaren is, op het papier te brengen. Ondertusschen kan ik den Lezer, die welligt een vijand van uitvoerige reisverhalen

BAT. GENOOTSCHAP VAN KENW

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI

is, de geruststelling geven, dat ik veel te prozaïsch ben uitgevallen, om hem gedurig met allerlei soort van exclamatie's over het *Wunderschöne* der Natuur, of het *Abscheuliche und Grässliche* der wegen, en meer dergelijke aardigheden lastig te vallen. Voorts zal het hoofdzakelijk mijn streven zijn, om datgeen te vermelden, wat van elders minder juist, of in het geheel niet bekend is. Daarbij zal ik mij misschien, ten gevolge van het eigenlijk doel mijner togten, nu en dan zoo zeer op ethnologisch en linguistisch terrein begeven, dat men bijna vergeten zoude een' reisbeschrijving voor zich te hebben.

Ik steeg dan in den morgen van den 25 September 1864 te paard, om in gezelschap van den kapitein der artillerie v. D. V., die tot het houden van inspectie's insgelijks op reis moest, den voorgenomen togt naar Balañg-nîpa te volvoeren; van waar ik verder alleen het Binnenland hoopte in te trekken. Wij namen onze route over Galêsoñg, en bereikten dienzelfden dag het 29 palen van Makassar verwijderde Takâlará, de hoofdplaats van de Afdeeling Zuider-distrikten, waar wij een onderkomen vonden in de gastvrije woning van den Kontroleur Sikman, die juist tegelijk met ons van een verlof naar Makassar teruggekeerd was.

Den volgenden morgen werd de reis voortgezet. Nadat wij eenigen tijd door de Afdeeling Zuider-distrikten voortgereden waren, kwamen wij in het land van Toeratêya, dat tot op 1863 zijne onafhankelijkheid wist te bewaren, maar van toen af ten gevolge van moord en andere geweldenarijen, met uitzondering van Laikañg, dat zich niet daaraan schuldig gemaakt had, onder het Hollandsch Bewind gebragt werd. Wat nu verder het lot van Bañgkalá en Binâmoé, die eertijds met

het zoo even vermelde Laîkañg het Toeratêyasche rijk uitmaakten, zijn zal, ligt nog in het duister.

Toen wij er waren, was het Bestuur voorloopig opgedragen aan den Civielen en Militairen Gezaghebber Kapitein de Ravallet, terwijl zich te T̃jamba-kalôlo in het Bâñgkalasche een ambtenaar ter beschikking bevond. Thans terwijl ik dit verhaal in schrift breng, verneem ik, dat de Heer de Ravallet Majoor geworden, en naar elders overgeplaatst is Het Militair en Civiel Bestuur moeten thans van elkander gescheiden, en kapitein Kauffmann met het Militaire, de Heer de Rooze met het Civiel beheer belast zijn.

Na een' rid van 13 palen bereikten wij dien dag T̃jamba-kalôlo, dat toen nog het verblijf van den Ambtenaar ter beschikking (tegenwoordig Kontroleur der 3de klasse te Bikêroe) Wilkens was (*a.*). Zoodra deze meneer ons op alle mogelijke wijze verkwikt, en tot het voortzetten der reis gesterkt had, besloten wij onzen togt te vervolgen, dewijl wij nog dienzelfden dag D̃jénépônto wenschten te bereiken. Wij zouden anders nog gaarne wat langer bij onzen vriendelijken gastheer vertoefd hebben, wel te verstaan, enkel en alleen om *zijn eigen persoon*, en de *goede gaven*, die hij ons zoo ruimschoots aanbood; want dat T̃jamba-kalôlo zelf met zijn' vreeselijk dorre omgeving had al zeer weinig aantrekkelijks voor ons. Ook kan ik niet zeggen, dat de bevolking er bijzonder *voorkomend* was, tenzij men het woord *voorkomend* opvatte in den zin van iemand *geheel onverwachts* iets te ontstelen. Denk eens, waarde Lezer! Toen wij

(*a.*) Sedert is de zetel des Bestuurs van T̃jamba-kalôlo naar Âlloe overgeplaatst.

des middags te één ure met Wilkens, die ons een end uitgeleide zoude doen, te paard wilden stijgen, zocht W. te vergeefs naar zijne beide rossen, die hij nog geen half uur geleden vlak voor zijne woning had zien staan grazen. Zeker nog al brutaal, niet waar? om zoo op klaarlichten dag iemands paarden te stelen! Maar het ontvreemden van paarden en buffels is in die heerlijke (!?) Toeratêyasche landen aan de orde van den dag, zoo zelfs dat paarden- en karbaauwen-dieven daar in heldendichten bezongen en hemelhoog verheven worden. Men neme slechts de Sînrilî van Mâdi ter hand, waarvan ik in mijne Makassaarsche Chrestomathie een' nagenoeg woordelijke Hollandsche vertaling geleverd heb. Zeker Hollandsch schrijver zou, wanneer hij dat volkje van Toeratêya gekend had, gezegd hebben: Het zijn allerliefste en bij uitstek hulpvaardige (!?) menschen; het is maar jammer dat zij die lastige gewoonte van het paarden en buffels stelen hebben. Om kort ta gaan, wij zagen ons genoodzaakt, om zonder vriend W. de reis voort te zetten. Nu raakten wij in weêrwil van een' gids toch deerlijk aan het dwalen, dat des te slimmer was, omdat wij van Tjamba-kalôlo af gerekend, nog $20^1/_2$ paal te rijden hadden, voordat wij onze eerste pleisterplaats, teweten Djénépônto in Binâmoe bereiken konden. Het was dan ook bijkans acht ure, toen wij in het kampement van Djénépônto arriveerden. Ik logeerde daar ten huize van den luitenant Schut, en mogt zoowel van hem als de familie de Ravallet een allergulst en allerhartelijkst onthaal genieten. In het geheel dat dorre Djénépônto met zijn aangenaam en zoo bijzonder goed harmoniërend personeel leverde bij vernieuwing het bewijs, dat men zelfs te midden van een' woestijn van een tweede Paradijs kan spreken.

Na aldaar één dag vertoefd te hebben, begaven wij ons in den morgen van 28 September op weg naar het 21½ paal verwijderde Bantâêñg (Bonthain), waar ik volgens gewoonte mijn' intrek nam bij den waardigen Zendeling Goudswaard.

Wederom bezocht ik bij herhaling zijne zoo bloeijende en voorbeeldig ingerigte school van meer dan 70 kinderen, waaronder een 25 Inlanders.

Ook nam ik des zondags wederom deel aan de Maleische godsdienstoefening, waarbij G., in weêrwil van zooveel andere bezigheden, niet alleen in het gezang voorging, maar ook een' zeer verstaanbare en waarlijk goede stichtelijke rede hield.

Voorts maakte ik met hem en andere heeren een alleraangenaamst uitstapje naar het gebergte. Wij bezochten Lokka, en beklommen den 4500 voet hoogen van wege zijn' vorm onder den naam van *Doodkist* bekenden berg. Wij namen den terugtogt over Tamaôna, dat wel een omweg was, maar die de moeite rijkelijk beloonde.

Te Lokka bezigtigden wij een' door den kontroleur de Villeneuve pas kort geleden aangelegden koffijtuin, waar wij echter reeds monster-koffijboonen te zien kregen. In het geheel schijnt de bodem in die streken bijzonder vruchtbaar te zijn. Dit kan o. a. de overvloedige opbrengst van kool en aardappelen, maar vooral van koffij, die men hier in het wild zeer welig ziet groeijen, ten volle getuigen. Ook vindt men hier aardbeijen (garoêta-têdoñg) en frambozen (lañgkêre) in het wild, die er op het oog niet minder dan de Hollandsche uitzien. De smaak echter valt tegen.

De prachtige volgens bewering van sommige 80 el hooge Bantâêñgsche waterval te Bisâppoé met zijn' diepe kom en schilderachtige omgeving, werd, evenals de grot van Tjalîndo-lîndo,

en andere mij reeds van vroeger bekende plaatsen, dit maal onbezocht gelaten, dewijl mijn reisgenoot daartoe geen' tijd meer over had. Trouwens al hadden wij ook langer te Bantâëñg kunnen verblijven, zoo zou er toch welligt niets van gekomen zijn, want mijn vriend G., die steeds zoo werkzaam van geest en zoo onderzoeklievend van aard was, had mij deze keer, als of hij een voorgevoel van zijn naderend einde had, zooveel te vragen en meê te deelen, dat ons ook dan voorzeker de gelegenheid tot het maken van meerdere uitstapjes ontbroken zou hebben. Zoo was hij bijvoorbeeld onuitputtelijk omtrent een onderwerp, dat reeds geruimen tijd een punt van onderzoek voor hem had uitgemaakt, en waaromtrent hij, naar het mij voorkomt, inderdaad veel licht zou hebben kunnen verspreiden, te weten: de in de omstreken van Bantâëñg en Boeloekoempa zoo algemeen verspreide dienst van Karâëñg-lôwe. Mogt het uit zijne nagelaten' papieren blijken, dat de verhandeling die hij hierover, gelijk ook over andere onderwerpen, wenschte uit te geven, reeds ver genoeg voor den druk gevorderd was, toen hij den 2den December van dit jaar zoo geheel onverwacht aan de Kerk en nooit volprezen School van Bantâëñg, aan de Wetenschap en aan zijn' hem zoo innig liefhebbende betrekkingen en vrienden ontviel!

Bij de onzekerheid, wat er later nog van zijn werk in het licht zal komen, acht ik het niet onbelangrijk, u enkele van zijne ten minste voor *mij* grootendeels nieuwe beschouwingen mede te deelen.

De vereering van den onder den naam van *Karâëñg-lôwe*, of *grooten Heer*, in die streken zoo hoog vereerden Afgod was volgens G. niets anders dan een overblijfsel van *Sjiwa*-dienst, en wel hoofdzakelijk op de volgende gronden:

Voorerst ontwaarde men op sommige aan hem gewijde plaatsen ten duidelijkste dezelfde sijmbolen van de scheppende kracht in de Natuur, als bij de *Sjiwa*-vereerders, gelijk vooral Gantârañg-kêke en Bisampôle in Bantâëñg, maar zelfs ook Tjalîndo-lîndo, wanneer men die plaats naauwkeurig beschouwde, getuigen konden.

Doch behalve deze overeenkomst in de symbolen, waren er nog verscheidene andere bewijzen voor bij te brengen. Zoo mogt men in de woning van Karâëñg-lôwe te Bisampôle slechts binnenkomen na het offeren van een' mannelijken buffel, over welks kop men dan het heiligdom van de Godheid betrad. Zeker nog al een terugslag op den gewijden stier der *Sjiwa*-vereerders!

Voorts had het voornaamste feest van den Karâëñg, te weten dat van Gantârañg-kêke, altoos bij gelegenheid van de eerste volle maan na de Mohammedaansche vastemaand van Roemâllañg plaats. Al wederom zeer opmerkelijk, daar immers de Maan insgelijks aan *Sjiwa* gewijd was!

Verder had het zijne opmerkzaamheid getrokken, dat gelijk *Sjiwa* niet enkel als God van verwoesting en dood, maar ook van heil en leven werd aangeroepen, zoo ook *Karâëñg-lôwe* bij den Inlander het wezen was, waarvan hij geluk en ongeluk, leven en dood verwachtte.

Eindelijk herinnerde hij mij ook, hoe de Ganges aan *Sjiwa* gewijd was, en dat de Sage dien stroom uit *Sjiwa's* hoofd laat ontspringen. Is het niet opmerkelijk, zoo sprak hij, dat al de rivieren rondom Gantârañg-kêke, de rivier van Kalôliñg, die van Biyañg-kêke, die van Nîpa-nîpa, als het eigendom van *Karâëñg-lôwe* beschouwd worden?

De verschillende offerplaatsen van Karâëñg-lôwe classificeer-

de hij op de volgende wijze:

1°. de zoodanigen, waar de eigenlijke symbolen in een' tempel bewaard, en door eene *pinâti*, of *priesteresse*, bewaakt worden, als die te Gantârañg-kêke en Bisampôle in Bantâëñg, te Djêrá en te Tônrokâssí in Toeratêya;

2°. de zoodanigen, waar de symbolen voor een ieder toegankelijk zijn, als te Tjalîndo-lîndo in Bantâëñg, te Karampoêwañg in Boeloekoêmpa, en 5 plaatsen in Toeratêya, te Têya-têya, Bâtoe, Moero, Bowolângí, en Soeroelângí;

3°. de zoodanigen, die enkel in leêge bamboezen huisjes langs den weg of op andere plaatsen bestaan, als: te Kârañg-bâtoe, een' rotsachtige hoogte aan het strand digt bij de grenzen van Boeloekoêmpa, alsmede op de jagtplaats van Batoeêdja, en bij den put van Pôtjí-tâna, beide in het Bantâëñgsche gelegen;

4°. de zoodanigen, waar een bijzonder voorwerp als verblijfplaats van Karâëñg-lôwe wordt aangewezen, als: te Tarôwañg in Bantâëñg, en te Bîra, dat thans tot de Afdeeling Oosterdistrikten behoort, lage rotsen op het strand, waarvan de eerste onder den naam van *Batoênoe* bekend is, — op de bergen Mônjtjoñg-Sarâoeñg en Sâppa-bintôëñg in Bantâëñg, en op den Slangenberg in Boeloekoêmpa, eenige steenen, — te Tôlo en te Môteré in Toeratêya, een put, alsmede op vele andere plaatsen een groote oude boom. Eindelijk in bijna ieder huis op zolder een' slaapplaats van *Karâëñg-lôwe*.

Ten slotte deel ik u nog een' legende mede omtrent het ontstaan der voornaamste offerplaatsen van *Karâëñg-lôwe*.

In oude tijden was er eens in het land van Bantâëñg een zevental zusters. Na den dood der ouders, kreeg de oudste

dier zusters het opperbewind der huishouding in handen, en wees aan al de andere haar' taak aan. En zoo moest de jongste dagelijks het noodige hout voor de keuken gaan halen. Op zekeren dag bij die gelegenheid een bad in de rivier nemende, ving zij een' visch, genaamd *djoêloeng-djoêloeng*, en bragt dien in de kom voor de grot van Tjalîndo-Îndo. Dagelijks gaf zij de helft van haar' rijst aan dien visch, daarbij zingende: „djoêloeng, djoêloeng! kom boven; eet rijst uit een steenen „bord, dat gewasschen is met melk."

En zoodra de visch dit prachtig gezang vernam, kwam hij terstond boven, om zijn maal te nuttigen.

Op deze wijze werd de visch ieder' morgen door het meisje onthaald, totdat hij de grootte had van een langwerpig hoofdkussen, zooals onder de Inlanders steeds gebruikelijk is. Maar, o wee! naauwelijks hadden de zusters van het meisje, bespeurd, dat deze hoe langer des te magerder werd, of zij sloegen al haar' bewegingen zooveel mogelijk gade. En nu ontdekte het zich spoedig, dat zij gedurig de helft van haar eten aan dien visch afstond, en daardoor zelve te weinig voedsel overhield. Of het nu uit pure zusterliefde was, dan wel of die djoêloeng djoêloeng er zoo overheerlijk uit zag, weet ik niet; maar zooveel is zeker, dat de visch gevangen en stilletjes opgepeuzeld werd.

Als de jongste zuster den volgenden ochtend weder naar de grot van Tjalîndo-Îndo ging, en aldaar haar gewone lied aanhief, wachtte zij natuurlijk vruchteloos op den djoêloeng-djoêloeng. Radeloos keerde zij huiswaarts, en bleef maar dag en nacht geheel in haar' sarong gewikkeld liggen slapen; totdat een haan haar al kraaijende vertelde, dat de graten van den geliefkoosden visch onder de keuken verborgen lagen. Ter-

stond ging zij die opzoeken, en te Tjalîndo-lîndo bij de grot begraven, onder het zingen van de volgende woorden: „Gij „moet opwassen, mijn djoeloeng-djoeloeng! tot een' boom, en „uwe bladeren moeten vallen op Java; en de koning van Java „zal u oprapen."

Weldra groeiden die graten werkelijk op tot een' boom, waarvan de stam *ijzer*, de bladeren *tjinde's* (soort van zijden kleedjes, Vergel. Mak. Woord. op *tjinde* No. 1, bl. 390, kol. 2), de doornen *naalden*, de bloesems *goud*, en de vruchten *diamanten* waren. Toen de boom groot geworden was, viel, overeenkomstig het verlangen van het meisje, een blad daarvan op Java. En als dit aan den koning van dat land gebragt werd, besloot hij terstond, om het oord, waar zoo iets schoons van daan kon komen, te bezoeken. Als hij nu eenigen tijd op Celebes rondgezworven had, vond hij op zekeren dag, terwijl hij aan het jagen was, dien grooten wonderboom van Tjalîndo-lîndo; doch hoeveel moeite hij zich ook gaf, om achter den oorsprong daarvan te komen, het was alles te vergeefsch, totdat hij van de zes zusters van het meisje vernam, dat zij nog een' zevende zuster hadden, die wegens huishoudelijke bezigheden achter moest blijven. Dadelijk werd ook deze ontboden, en o wonder! naauwelijks was het meisje in het zigt, of de boom neigde zich alleronderdanigst voor zijn' meesteresse ter aarde, die daarvan eenige bladen en vruchten afplukte, en den vorst overhandigde. Deze was met die hulde zoo zeer ingenomen, dat hij terstond het voornemen opvatte, om het meisje te trouwen, en haar met al haar' zusters naar Java over te brengen. En als de gansche familie later naar Celebes teruggekeerd was, besloten de zeven zusters ieder een afzonderlijk verblijf op te zoeken; en zoo

vestigden zij zich, de oudste te Gantârañg-kêke, waar tot op den huidigen dag het voornaamste heiligdom van *Karûëñg-lôwe* is, de tweede ten huize van den regent van Bantâëñg, bij wien men nog altoos een gouden beeldje aantreft, dat tot de rijkssieraden van het land behoort, de derde te Bisampôle, de vierde te Boutorâppo in Binâmoë, de vijfde te Kârañg-bâtoe, de zesde te Karampoëwañg en de zevende of jongste te Tjalîndo-lîndo.

En hiermede voor het tegenwoordige genoeg over Karâëñg-lôwe. Ik vertrouw echter, dat dit weinige den Lezer met verlangen naar de verhandeling van mijn' helaas! maar al te vroeg ontslapen' vriend zal doen uitzien.

Na alzoo eenige regt genoegelijke daagjes te Bantâëñg vertoefd te hebben, zetteden wij den 4 October onze reis weder voort, en deed vriend Goudswaard met de zijnen, alsmede een paar andere vrienden, ons nog vóór het aangaan van de school, daar hij, de naauwgezette man, die zoo hoogst ongaarne verzuimde, een end weg uitgeleide. Toen ik eindelijk afscheid nam, dacht ik er weinig aan, dat ik hem hier beneden nimmer terug zou zien. Ja, nog menige afspraak voor de toekomst werd hem al voortrijdende in het geheugen teruggeroepen. Maar bij vernieuwing moest het mij blijken, que l'homme propose, et que Dieu dispose.

Gode zij dank, niet wetende, wat de toekomst baren zoude, reed ik in de opgeruimdste stemming, en onder gesprekken van allerlei aard, verder voort, en bereikte ik zonder de minste wederwaardigheid het 19 palen van Bantâëñg verwijderde Boeloekoëmpa. Toen ik daar wederom, evenals vroeger, bij den Heer Blazet, een' gegoed' handelaar van de plaats, mijn intrek wilde nemen, en daarom aan een' Inlander vroeg, waar de Heer

Blazet woonde, scheen hij mij niet te begrijpen. Gelukkig herinnerde ik mij, dat de Heer Blazet bij de Inlanders algemeen bekend staat onder den naam van *Toewang-Ingge*, daar hij tijdens het Engelsch tusschenbestuur geboren is. Als ik nu naar *Toewang-Ingge* informeerde, wees men mij terstond teregt, en weldra was ik aan de gastvrije woning van dien Heer, die mij ouder gewoonte met open' armen ontving.

Daar wij reeds den volgenden dag verder wilden reizen, bepaalden wij ons tot een wandelingje in den naasten omtrek, langs de sedert den laatsten tijd zoo bijzonder verfraaide wegen. De heilige bij vrouwen, die reikhalzend naar kinderen uitzien, zoo geliefkoosde palingen van kampong Bâtoe-pî zouden wij anders zeker nog wel hebben kunnen bezoeken. Trouwens wat mij betreft, had ik die reeds zoo dikwerf gezien, dat ik mij de dikke zoo goed gevoede en steeds ongestoord voortlevende palingen nog perfect voor konde stellen. En om die beesten nu al wederom met behulp van eenige kippen-boutjes en onder het bespelen van den gong uit het water te laten komen, ten einde daar wat rond te dansen of liever rond te draaijen, kwam mij niet bijzonder intéressant meer voor. Met grooter belangstelling zou ik zeker nogmaals den ongeveer 2000 voet hoogen *Slangenberg* of *Bangkeng-bocki*, letterlijk *voet van het gebergte*, (welligt met het oog op den hoogen Piek van Bantâëng aldus genoemd), beklommen hebben, maar dit ging bezwaarlijk in zoo weinig tijd. Ondertusschen was mijn kortstondig verblijf te Boelokômpa niet geheel zonder vrucht voor mijne studiën. Ik had met mijn' gastheer onderscheiden' Inlandsche zaken en aangelegenheden te bespreken. Zoo kwam het discours o. a. op het gebrek aan rijst en djagong, dat er ten gevolge van lang-

durige droogte in het Boelockoêmpasche, vooral op het gebergte, onder de Inlanders heerschte, en vernam ik, dat er tegenwoordig in Boelockoêmpa ook geen' *sikâpa*-wortels (dioscorea-hirsuta Bl.) te vinden waren, die zij anders gewoonlijk, na ze ter wegneming van zekere bedwelmende kracht behoorlijk afgekookt te hebben, met de rijst en djagoñg vermengen. Zij bedienden zich daarom tot hetzelfde doeleinde van de pitten van de *mañgga*-vrucht (mangifera Indica L), alsmede van de ronde vrucht van de *lâmberé-soêsoe*, of *lâme-âlâ*, of *lâme-tâoe*, en van de *karôsi*, of *karôsjili*, of *doewâdjâñg*. Voorts werd insgelijks hetzelfde gebruik gemaakt van de langwerpig-ronde, anderhalve hand lange en groene vruchten van de *tôñjke* (het Mal. Kandaka nassi=Rhizophora mangle L., of: Kanilia (Bruguiera) Caryophylloïdes Bl.), gelijk ook van de nog langere vruchten van de *tjôkke*. Bovendien zijn er nog verscheiden andere vruchten, die op Celebes in geval van nood met de rijst en djagoñg vermengd worden, als de *bintâsoe-*, *kênrañg-*, *soelêpeñg-*, en *tjinóra*-vruchten. Eindelijk dient het merg van den *kôêwalá*-(Corypha Gebanga Bl.) en van den *ênrôê*-boom (Saguerus saccharifer Rmph), bij volslagen gebrek aan rijst of djagoñg, tot voedsel. De *roembîja* (Metroxylon sagus Rttb.), of eigenlijke sago-boom, komt op Celebes slechts weinig voor. Dat zou anders natuurlijk een goed voedsel zijn.

5 October zaten wij al 's morgens te half zeven ure weder te paard. Nu hadden wij de keuze tusschen twee wegen. De eene liep over Kâdjoñg, de andere over Bikêroe. Aangezien beide ons onbekend waren, volgden wij den raad, die ons door de meerderheid gegeven werd, en kozen wij de route over de 26½ paal van Boelockoêmpa verwijderde hoofdplaats van het regent-

schap Boëlo-boëlo, te weten: Bikêroe, en dat wel, ofschoon het in oude tijden een' slechte reputatie schijnt gehad te hebben, wanneer het ten minste waar is, wat men mij gezegd heeft, dat de naam een' verbastering zou zijn van: *tâoe-kéroe, iemand die niet regt door zee gaat, allerlei slenters bezigt.* De menschen van die streek zouden nu eens de partij van Manîpi, dan eens die van Toeroëñgañg, dan weder die van een' ander gekozen hebben, al naar dat hun belang het meêbragt. Ik moet er echter bijvoegen, dat sommigen dien naam blieven af te leiden van het Makassaarsche *kéróe*, of het Boeg. *éroé, betooveren*, en dan tegelijkertijd vertellen, dat er eertijds een vorst van Gowa zou geweest zijn, die zich door de toovermiddelen eener schoone liet bewegen, om terug te trekken, en zijn' oorlogzuchtige plannen te laten varen. Doch hoe het zij, die gewigtige kwestie zullen wij thans maar in het midden laten, en ons reisverhaal voortzetten.

Wij rigtten onzen koers dan in de eerste plaats naar Tanêtte, de residentie van den Regent van Oud Boelockêmpa. Op dit traject hadden wij geen' bijzondere ontmoetingen, of wederwaardigheden, tenzij men daaronder zou willen rekenen, dat de rivier van Batoe-karôpa, die wij evenals meer andere rivieren moesten doorwaden, vol met tamelijk glibberige en ongelijke steenen was, zoodat mijn paard, dat anders, dit moet ik tot eer van het beest zeggen, enorm stevig op zijn' pooten stond, met ruiter en al 't onderste boven tuimelde.

Te Tanêtte hielden wij slechts een' oogenblik stil, en vervolgden toen onze reis. Weldra bereikten wij het bosch van Ampârâñg, dat teregt den naam van *ampârâñg* d. i. *verbieden* (verhinderen) mag dragen; want het moet, dunkt mij, eene zaak vol *hindernissen*, ja een ware reuzenarbeid geweest zijn, om in

dat oord een' weg aan te leggen, wanneer men ziet, hoe het daar gedurig nu eens naar boven, dan eens naar beneden gaat. Voorzal zal men zeker met groote moeijelijkheden te kampen gehad hebben, daar waar de rivier van dienzelfden naam met zooveel statigheid over de rotsen en steenblokken heenrolt. Dit is thans in de daad door de zamenwerking van Natuur en menschenhanden een' plek geworden, waar zelfs de kalmste Hollander uren lang in verrukking zou kunnen blijven zitten.

Te Eikêroe had mijn vriend Swaving, de Assistent-Resident der Oôster-distrikten, voor de noodige verversching gezorgd, dewijl er op dat moment geen kontroleur daar ter plaatse was, en de inmiddels met het bestuur belaste Heer Voll zich wegens dienstzaken elders bevond. Wij verlustigden ons aan de achterzijde van des kontroleurs woning in den aanblik van het hoog gebergte, zoo lang totdat de Zon onderging. En wij begaven ons reeds vroegtijdig bedwaarts, ten einde den volgenden ochtend met het krieken van den dageraad weder op reis te gaan, en het ons nog restende traject van $15^1/_2$ paal af te leggen. Ook dit laatste gedeelte van den weg, dat er, dank zij de onvermoeide zorgen van mijn' vriend Swaving, insgelijks perfect uitzag, leverde ons een' alleraangenaamsten rid op. Vooral heeft men een schoon panorama te Tjâpiê, waar men een passage door het gebergte uitgegraven heeft. Nadat wij vervolgens een weinig uitgeblazen hadden in de *baroega*, of *bamboezen pleisterplaats*, die de Javaan een *pasañggrahan* zou noemen, van Kalamîsoe; trokken wij de rivier van dien naam over, en de laatste belangrijke hoogte op, reden tusschen de Bôêlo-bôêloscha distrikten van Kalôliñg, Saôêkañg, Bontopâle-riyâttañg en Samatâriñg door, tot aan een' soort van bamboezen koepeltje boven

op het gebergte, van waar men een prachtig gezigt over de omstreken heeft. En van daar liep de weg langs Kampong-Mo'ente, de rivier van Sañjdjâi over, door Kampong-Biringêre, en zoo langs Lômpoe, naar Balang-nîpa, waar wij ongeveer te 2 ure de gastvrije woning van den Assistent-Resident der Ooster-distrikten binnentraden. Mijn reisgenoot keerde weinige dagen later naar Makassar terug. Ik daarentegen verbleef ruim twee maanden in deze schoone Afdeeling, ten einde die in alle rigtingen te doorkruisen, en ook zooveel mogelijk voor mijne studiën op te doen, te meer daar ik bij een vroeger verblijf te Balang-nîpa (vergel. het Beknopt verslag mijner reizen in de Binnenlanden van Celebes, in de jaren 1857 en 1861) door omstandigheden verhinderd werd, meer dan de naaste omgeving van Balang-nîpa in oogenschouw te nemen. Reeds bij mijn' aankomst te Balang-nîpa trof het mijne aandacht, dat hier in de laatste jaren veel ten goede veranderd was. Werkelijk heeft deze plaats tegenwoordig een riant en prettig voorkomen, dat er stellig niet minder op worden zal, wanneer de thans in aanbouw zijnde Assistent-Residentswoning geheel voltooid zal zijn. Tot dus verre bewoont de Heer Sw. hetzelfde huis, waar ik vroeger, tijdens mijn vriend Holtz hier gezaghebber was, logeerde. Doch ook deze woning is reeds merkelijk verbeterd. Ditzelfde geldt insgelijks en in veel ruimer' zin van het Fort te Balang-nîpa. Ik herinner mij nog zeer goed, dat ik in 1861, van tijd tot tijd de schrikmare vernam, dat er weder ten gevolge van een' kleine windvlaag een gedeelte van de palissadeering omgeslagen was. Thans echter was dit gevaar volkomen afgewend, daar men ter vervanging van die zwakke omheining, allerstevigste aarden wallen, en wat daar meer bij be-

hoort, aangelegd had. Echter schijnt men ook deze *benténg*, of *aarden versterking*, nog niet voldoende tegen een' Inlandschen vijand te achten, dewijl men druk bezig is, om een steenen fort, dat, naar ik hoor, minstens een paar ton kosten zal, te bouwen.

Dat het *Europeesch* personeel op een plaatsje als Balañg-nîpa sedert 1861 geheel veranderd is, zal iemand die met het leven op de Oost-Indische buitenposten eenigermate bekend is, geenszins verwonderen. Maar ook van mijn' *Inlandsche* bekenden waren reeds verscheidene naar elders verhuisd. Zoo zocht ik o. a. Dâêñg-Mabêla en Dâêñg-Pawâwa, van wie ik vroeger eenige dienst voor mijne studiën gehad had, vruchteloos. Gelukkig was dit echter niet het geval met mijn' ouden vriend Âroe-Siñdjâi, die thans in waardigheid gestegen en tot Regent van Bŏ̂elo-bŏ̂elo verheven was; weshalve hij dan ook nu steeds Âroe-Bŏ̂elo-bŏ̂elo genoemd werd, terwijl de titel van Âroe-Siñdjâi op zijn' zoon overgegaan was. Van hem bekwam ik een paar belangrijke Boeginesche handschriften. Het eene behoorde tot de reeds meermalen elders door mij besproken' *La-Galigo*-literatuur, en was getiteld: *Maténa Móno*, d. i. *de dood van Móno*. Het andere handelde hoofdzakelijk over de landen van *Bŏ̂elo-bŏ̂elo* en *Lamátti*. Voorts deelde hij mij verscheiden' oude gebruiken van Bŏ̂elo-bŏ̂elo mede.

Buiten dezen *Âroe-Bŏ̂elo-bŏ̂elo*, mogt ik te Balañg-nîpa geen' andere Inlanders leeren kennen, die bijzonder bedreven in Boeginesche taal en letterkunde waren. Ik heb het dan ook hoofdzakelijk aan Âroe-Bŏ̂elo-bŏ̂elo, gelijk ook aan de belangrijke mededeelingen van mijn' vriendelijken gastheer te danken, dat mijn verblijf in de Oosterdistrikten mij niet enkel tot genoegen en ontspanning, maar ook tot waarelijk nut voor mijne studiën

gestrekt heeft.

Ik ga thans over, om den Lezer het een en ander mede te deelen van hetgeen ik met betrekking tot deze uitgebreide en zoo hoogst belangrijke Afdeeling vernomen heb, daarbij datgeen met stilzwijgen voorbijgaande, wat men reeds in de verhandeling van mijn' vriend den Assistent-Resident J. A. Bakkers (Men zie Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, vierde Serie, Deel II, Afl. 4) uitvoerig beschreven vindt.

De Afdeeling Oosterdistrikten, die tegenwoordig bekend staat als een' bevolking van stellig meer dan 80,000 zielen te hebben, wordt thans volgens Gouvernements-besluit van 15 November 1861 door één Assistent-Resident en twee gezaghebbers of kontroleurs, dien van *Bikéroe*, of, naar de eigenlijke plaats zijner woning, van *Bôla-rómañ* (lett. *bosch-huis*, zamengesteld uit het Boeg. *bôla*, *huis* en het Mak. *rómañ*, *bosch*), en dien van *Boeldekémpa*, beheerd.

Deze Afdeeling bestaat sedert den laatsten tijd uit de navolgende regentschappen:

Bóelo-bóelo, Lamâtti, Tôndoñg, Bariñgañg, Oud-Boelockémpa, Kâdjañg, Lêmbañg, Bârañg, Manimpahôi of Manimpawôi, Manîpi en Toeréñgañg, Djódjoló, als mede de 14 regentschappen van Nieuw-Boelockémpa, die vroeger bij de Afdeeling Bantâéñg behoorden, te weten:

Wêro, Lâñge-lâñge, Pórooñg, Bâttañg, Tîro, Bîra, Lêmo-lêmo, Tana-bêroe, Pañikôkañg, Gantârañg, Oeljoeñg-lôhe, Paliyôwi, Tâla en Bontoâñga.

Wanneer men bedenkt, dat deze laatstgenoemde 14 regentschappen slechts 2874 huisgezinnen met 15138 zielen bevatten,

zal men zeker moeten erkennen, dat het zeer gepast is, dat het Gouvernement de regentschappen Âra, met zijne 83 huisgezinnen, of 337 zielen, en Garâssiñg met NB. slechts 17 huisgezinnen, of 94 zielen, die vroeger ieder op zichzelf stonden, het eerste bij Lêmo-lêmo, het tweede bij Wêro gevoegd heeft. Ook vernam ik, dat men dit resterende getal van 14 later nog bij overlijden of aftreden van regenten zooveel mogelijk zal doen inkrimpen. Hierdoor zal het dan ook doenlijk worden, om aan *deze* regenten, evenals aan de andere, een' maandelijksche bezoldiging toe te kennen. Zoo heeft die van Bôêlo-bôêlo *f* 100 per maand, die van Lamâtti *f* 125, die van Tôndoñg, Barîñgañg, Oud-Boeloekômpa, Kâdjañg, Lêmbañg, en Manîpi met Toerôêñgañg, ieder *f* 50, die van Manimpahôi en Bârañg, ieder *f* 30 terwijl de soelewâtañg's van Lamâtti en Bôêlo-bôêlo ieder *f* 35 per maand krijgen.

Voorts hebben al de regenten zonder onderscheid het vruchtgebruik der ornamentsvelden, alsmede kleine inkomsten bij huwelijken en andere feestelijke gelegenheden, en daar, waar werven zijn, bij het verkoopen eener op stapel staande praauw.

In het laatste geval ontvangt bijvoorbeeld de Regent van Lêmo-lêmo gewoonlijk *f* 1,25 als homage-geld, en wanneer het een' bijzonder groote praauw, van circa 8 à 10 koyañg's, geldt, iets meer, doch zelden de som van *f* 2 te boven gaande.

Over de inkomsten, die de regenten in vroeger jaren, toen zij nog onder Bone stonden, genoten, als van de *toptafel*, de *tôñgkô-en omi-spelen*, de *hanengevechten*, de *sâssoeñg-minâñga*, *tol* of *regt om op de rivier te mogen varen*, de *sâssoeñg-pâsâ* of *markt-regten*, *sâssoeñg-patêkê*, *belasting op het doortrekken van vrachtpaarden*,

enz., en van de maar al te dikwerf vrij willekeurig opgelegde boeten niet te gewagen, vergelijke men het reeds boven aangehaalde stuk in het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde.

Ook over de opbrengsten van het land kan ik kort zijn, en naar hetzelfde geschrift verwijzen. Ik bepaal mij enkel tot de opmerking, dat die hoofdzakelijk in rijst en koffij bestaan, zoodat de bevolking dan ook, of vertiening van de padievelden, of koffijbelasting, betaalt. Dit laatste heeft echter alleen in het regentschap Manimpahôi en het uit de landen Manîpi en Toerôengâng bestaande regentschap plaats, waarvan het eerste jaarlijks 10 pikels, het tweede 50 pikels koffij, aan het Gouvernement moet leveren. Zeker niet te veel, vooral wanneer men in aanmerking neemt, dat die belasting in geld voldaan kan worden, en men dan de koffij tegen *f* 25 de pikel berekent. Op deze wijze betaalt ieder huisgezin in Manîpi en Toerôengâng zoo wat *f* 1,25, en in Manimpahôi slechts 75 cents.

En thans verzoek ik den Lezer, mij op mijne togten door de Oosterdistrikten, waarbij ik al de regentschappen successivelijk bezocht heb, te volgen.

Ik maak alzoo een' aanvang met dat regentschap van de Oosterdistrikten, waarin de hoofdzetel van het Hollandsch Bestuur, die zeker van wege de menigte van nîpa-boomen den naam van *Bâlang-nîpa*, of *nîpa-kraal*, bekomen heeft, gevestigd is. Ofschoon nu dit Bâlang-nîpa in Lamûtti gelegen is, zoo schijnt het zich toch nog altoos eenigzins van de zuster-kampong's af te scheiden, en zullen de menschen van Bâlang-nîpa nooit van een' buffel of eenig ander vee eten, wanneer het beest niet door inboorlingen van die plaats geslagt is. Zoo ook zullen zij nooit

op eenige heilige plaats buiten Bâlañg-nîpa gelegen, offeren. Welligt hangt dit nog zamen met de legende, die men ook bij Bakkers in zijn' meermalen genoemde verhandeling aangehaald vindt. „In oude tijden", zoo luidt dit verhaal, „was er eens een vorst van Tanêtte (NB. het tegenwoordige leenvorstendom van dien naam, benoorden Segêri), die van wege zijn' *lange tanden* den bijnaam van *Ásoêwereka* droeg. (Vergel. Mak. Woord., bl. 608, kol. 2.) Deze kwam in het land van Lamâtti, om naar de hand van de vorstin van dat rijk, die tevens over Boêlo-boêlo regeerde, te dingen. En toen de ouders en verdere nabestaanden van de schoone daar niet van hooren wilden, bedreigde Ásoêwereka het land van Lamâtti met den ondergang, zoo men mogt blijven weigeren, om aan zijn verlangen gehoor te geven.

Toen had men het enkel aan de mannelijke houding van den broeder der vorstin, met name Âroe-Pâwo, te danken, dat de vorst van Tanêtte onverrigterzake huiswaarts keerde. De Adats van Boêlo-boêlo en Lamâtti vergaderden daarop, en gaven als een bewijs van hunne erkentelijkheid de kampoñg Bâlañg-nîpa aan Âroe-Pâwo, die haar in den vervolge vrijstelde van alle belastingen en heerendiensten, waaraan zij voor dien tijd onderworpen was.

Tegenwoordig staat dit Bâlañg-nîpa met het gansche land van Lamâtti onder het bestuur van een' Inlandschen regent en een' soelewâtañg, of *plaatsvervanger*, welke laatste betrekking op het moment vacant was. Ook heeft de Regent een achttal distriktshoofden onder zich, waarvan twee den titel van *gâlla*, of *gallárrañg*, de zes anderen dien van *Aroeñg*, *vorst* of *heer*, dragen, en wederom ieder over een menigte kampoñg-hoofden te

bevelen heeft. Voorts zijn er nog vier onderhoofden, die onmiddellijk onder het toezigt van den Regent staan. Van deze onderhoofden dragen drie weder den titel van *Aroeñg* en één den zonderlingen titel van *To-náhilówe*, dat is: *de man, die zoo-veel als de schaduw uitmaakt van Âroe-Lamâtti, daarvan even onafscheidelijk is, als de schaduw.* (*b.*)

Welligt zal het sommigen verwonderen, dat drie van deze onderhoofden den titel van *Aroeñg* voeren, terwijl de in de eerste plaats door mij vermelde distriktshoofden slechts *gálla* of *gallárrañg* betiteld worden. Doch het is ontegenzeggelijk

---

(*b.*) De distriktshoofden, waarvan hier gesproken wordt, zijn de volgende:

1 Gâlla-Bôñgki,
2 Gâlla-Pânrâñg,
3 Âroe-Arôchoe,
4 Âroe-Djârroeñg,
5 Âroe-Boeloe-pôdo,
6 Âroe-Bôeloe-bôeloe,
7 Âroe-Mañgôpi, en
8 Âroe-Serêñg.

Van deze distriktshoofden hadden de beide eerstgenoemden, teweten: *Gâlla-Bôñgki* en *Gâlla-Pânrâñg*, eertijds het eigenlijke Lamâtti onder hun beheer, terwijl de overigen slechts *patûti's*, of *leenmannen*, waren. Voorts valt hier ook aan te merken, dat *Arôchoe* en *Djârroeñg* onder den naam van *Doewampanoe-wâë*, dat is: *twee landen, Serêñg, Mañgôpi, Bôeloe-pôdo*, en *Bôeloe-bôeloe*, onder dien van *Patampanoewâë*, of *vier landen*, bekend stonden.

een' dwaling, dat *gálla* of *gallárrañg* alzoo van mindere hoofden zou gebezigd worden. Hier vindt dan ook juist het tegendeel plaats, aangezien die *gálla-Bóñgki* en *gálla-Pánrâñg* in tegenwoordige dagen wel met de andere distriktshoofden gelijk gesteld worden, doch vroegev verre in rang daarboven verheven waren, ja bij de keuze van een' vorst niet weinig in te brengen hadden. En waarlijk geen wonder, wanneer men acht geeft op de hooge afkomst dezer gallârrañg's, waaromtrent men in de Boeginesche handschriften het volgende vindt opgeteekend:

In oude tijden bevond zich in het rijk van *Oedjoeñg-lóhe*, reeds boven door mij vermeld onder de regentschappen van Nieuw-Boelockompa, een vorst, die uit den Hemel nedergedaald was, en daarom bekend stond onder den naam van *Batárakállíñg Manóeroeñge-ri-Oedjoeñg-lóhe*, (d. i. den te *Oedjoeñg-lóhe* uit den Hemel nedergedaalde). Als deze vorst in het huwelijk getreden was met *Daramóse*, de vorstin, die het land in het thans onder den naam van *Gantárañg* bekende regentschap deed ontginnen; werd uit dezen echt een' dochter, met name *Rante-patóla* geboren, die voor de heeren bijzonder veel aantrekkelijks schijnt gehad te hebben. En toen zij nu aan zeven minnaars tegelijk het jawoord gegeven had, bragt zij daardoor haar' ouders in geen' geringe verlegenheid. Gelukkig, dat men in die oude tijden zoo gemakkelijk raad wist te schaffen. De jeugdige vorstin werd eenvoudig in *zeven* stukken gehakt, en ieder van die zeven stukken met pisañg-vrucht vermengd, in een' *balóbboe*, of soort van aarden watervat, gedaan. En naauwelijks waren er zeven nachten verloopen, of men had in plaats van die één *zeven* wonderschoone Rante-patóla's.

Nadat dit edele zevental in het huwelijk getreden was, steeg

Batâra-kâllĩng weder ten Hemel, en verspreidden zijne kinderen zich alle naar verschillende oorden. Van één van die kinderen nu stamt zekere *To-Menrabŏ̂ĕdjoe*, de vorst die *Patŏ̂kkoe* in *Lamâtti* heeft laten ontginnen, af.

Later kwam een vorst uit het zoo hoog geroemde Godenland van *Lŏ̂ewŏ́e*, met name *La-Tolêyaŭng*, op zekeren dag met zijn vaartuig aan de monding van de Tâŭngka-rivier, die tegenwoordig de grens tusschen Bône en Lamâtti uitmaakt. Nadat de twee vorsten kennis met elkander gemaakt hadden, duurde het niet lang, of zij besloten hun' kinderen tezamen te laten trouwen. En nu trad weldra de zoon van To-Menrabŏ̂ĕdjoe, genaamd *Gâmâ-tanâë*, in het huwelijk met *Bŏ̂ŭŋga-boelâŭng*, de dochter van den Lŏ̂ewŏ́eschen vorst La-Tolêyaŭng.

Nadat het jonge paar eenigen tijd te Patŏ̂kkoe gewoond had, ontstond er een' oneenigheid in de familie, die het besluiten deed, om naar elders heenen te trekken. Nadat men op verschillende plaatsen rondgezworven had, kwam men aan een bosch, dat rijk aan varkens was. Weldra werd er jagt op gemaakt, en verzadigde men zich met het vleesch van dit thans onder de Inlanders zoo verworpen beest. Ook was men na eenig zoeken zoo gelukkig, van goed drinkwater te vinden. Zoo liet het zich aanzien, dat men daar kalm en genoegelijk zou wonen, toen de vorstin op eens het heimwee naar Lŏ̂ewŏ́e, haar Vaderland, kreeg, en haren broeder voorstelde, om derwaarts terug te keeren. Gâmâ-tanâë, dit vernemende, voerde zijn' vrouw eenigzins verstoord te gemoet: „Ga gij dan maar alleen naar Lŏ̂ewŏ́e terug. *Ik* ben „ten minste niet van voornemen, om het land waar wij ons thans „gevestigd hebben, zoo spoedig weder te verlaten. Ik beschouw „deze streek als het oord, waar eens mijn graf (pânrâŭng), ja

„de verblijfplaats mijner geliefde dooden behoort te zijn (NB. „*Lamâtti* beteekent *het Hier-Namaals*)." Van daar nu, Lezer! dat het land, waarvan Bâlañg-nîpa thans de hoofdplaats is, en dat zich vroeger nog benoorden de Tâñgka-rivier uitstrekte, den naam van *Lamâtti* erlangd heeft, terwijl de naam van *Pânrâñg* aan *dat* gedeelte gegeven werd, waarvan later één van de beide voornaamste rijksgrooten van Lamâtti zijn' titel ontleende.

De tweede voorname rijksgroote, te weten: *Gâlla-Bóñgki*, had zijn' oorsprong te danken aan den broeder van Boeñgaboelâeñg, die evenmin als zijn zwager lust gevoelde, om het land van Lamâtti te verlaten. Hij gaf zijn' zuster daarom te kennen, dat hij zich aan het einde des lands (*bóñgki-bóñgki*) wenschte te vestigen. Daarom werd die plaats later *Bóñgki* genoemd, en van daar kreeg die zwager van *Gâlla-Pânrâñg* dan ook den titel van *Gâlla-Bóñgki*.

Als later de kinderen van *Gâlla-Pânrâñg* en *Gâlla-Bóñgki* de vaderlijke vermaningen in den wind slaande, gedurig met elkander overhoop lagen; namen de ouders de toevlugt tot den vorst van *Bóeloe-tâna*, dat benoorden de Tâñgka-rivier gelegen is, en vroeger insgelijks tot Lamâtti behoorde. Een afstammeling van dezen ook al weder uit den Hemel neêrgedaalden vorst, teweten: *Pakâlebóeloe Ároe-Saopânda*, moest de opperheerschappij in Lamâtti aanvaarden, daar het dan pas te verwachten was, dat de kinderen van *Gâlla-Bóñgki* en *Gâlla-Pânrâñg* zich ten goede zouden laten leiden. En op deze wijze kreeg men dan het Bestuur van *Ároe-Lamâtti* met de twee voorname rijksgrooten *Gâlla-Bóñgki* en *Gâlla-Pânrâñg*.

Vooraf echter werd er een contract tusschen den vorst en zijne rijksgrooten gemaakt, dat nagenoeg in dezer voege

luidde. „*Gij* zijt van nu af aan onze vorst" zoo spraken Gâlla-„Bôñgki en Gâlla-Pânrâñg„ en *wij* zijn uwe gallârrañg's. Wij „zullen met u zijn als broeders uit één vader en moeder. Zoo-„wel het kwade als het goede zullen wij te zamen deelen. En „wij zullen met ons drieën slechts één weg ten doode kennen". (NB. Dit is een' zinspeling op den naam van *Lamâtti, Hier-Namaals*, doch geeft ook te gelijkertijd te kennen, dat zij elkander trouw wilden blijven tot in den dood.) „Niet zullen wij „elkander lagen leggen. Zoo één van ons drieën, evenals een „vaartuig, door den stroom wordt meêgesleept, zullen de ande-„ren hem in veilige haven doen aanlanden. Wij zullen elkan-„der in de hoogte trekken, en hem die van ons in een' diepen „kuil mogt storten, weder opgraven. Wij zullen elkander red-„den van den dood, ja als 't ware de lijkkist van den broeder „weder openen. Wij zullen ons zelfs niet ontzien, om met el-„kander in stinkende modderpoelen af te dalen. Nimmer zul-„len wij op elkander's dwaling loeren, en daarvan misbruik „trachten te maken. Wij zullen de een den ander vermanen, „en elkander's teregtwijzing aannemen. Niet zullen wij onder-„ling mokken, en elkander van slechte bedoelingen verdenken. „Integendeel zullen wij elkander steeds goede en zuivere voor-„nemens toekennen." Voorts maakten Gâlla-Bôñgki en Gâlla-Pânrâñg onderscheiden' bepalingen, als dat de vorst van visch voorzien zou worden, dat de *sássoeñg minâñga*, of *tol voor het varen op de rivieren*, hem toe zou komen, dat Gâlla-Bôñgki en Gâlla-Pânrâñg om de drie dagen naar het werk zouden komen kijken, wanneer de vorst zijn' velden liet bearbeiden, en huis of barôega deed bouwen. Dat zij vooral zouden zorgen, dat den vorst alles gegeven werd, wat hem toekwam, en dat toch nie-

mand, wie het ook zijn mogt, zich datgeen toeëigende, wat enkel aan den vorst competeerde. Na nog vele andere punten besproken te hebben, besloten de beide gallârrang's met deze woorden: „Dit zeggen wij u, vorst! Gij moet niet eten, dan „hetgeen *wij* u aanbieden. Al mogt het ook spijze zijn, die „behoorlijk rijp of gaar is, zij zal onrijp of ongaar worden, als „*wij* ze u niet brengen. En omgekeerd zal zelfs het onrijpe of „ongare, rijp of gaar worden, wanneer gij het uit *onze* handen „ontvangt." „De overeenkomst, die wij thans gemaakt hebben, „zoo voegden zij er eindelijk bij, zullen *wij* doen overgaan op „onze nakomelingen, en wij verwachten van *u* hetzelfde. Moge „hij, die ontrouw wordt aan ons verbond, in der eeuwigheid „vervloekt zijn! Moge hij sterven zonder kroost! Moge hij „al zijn' nakomelingen ten grave zien dalen!" Vervolgens plantte men drie heilige uit Loëwoë afkomstige steenen in den grond, en wierp er elk een lâwo-vrucht (Lagenaria vulgaris Ser.) en een ei tegen aan stukken, onder het uiten van de woorden: „Zoo moge het gaan met een' ieder' van ons, die het „verbond, dat wij gallârrang's heden met den vorst van La„mâtti gesloten hebben, op schandelijke wijze durft verbreken."

En hiermede acht ik voor het tegenwoordige genoeg over dit contract, en tevens over Lamâtti, meêgedeeld te hebben. Zoo iemand eenig belang in dergelijke inlandsche overeenkomsten tusschen vorst en volk mogt stellen, verwijs ik hem naar de derde Aflevering mijner Boeginesche Chrestomathie, alsmede naar de Hollandsche vertaling van een gedeelte dier contracten, voorkomende in het Makass. Handels- en Advertentie-blad van 15 September 1864, No. 75.

Om hier ook nog uitvoerig te gewagen van den Lamâttischen

bôto, of *waarzegger*, *Kadjâwo-La-Rômpoñg*, zou voorzeker te veel van het geduld mijner Lezers gevorderd zijn, te meer, daar deze waarzegger op verre na niet de vermaardheid van een' *bôto-Lempângañg* (verg. Jaarb. Celebes van 1864 bl. 59, r. 2 v. o) mogt verwerven. Het voornaamste, waardoor zijn naam aan de vergetelheid ontrukt werd, was, dat de toenmalige *Pâdjoeñg*, of *vorst*, van *Lôwôé*, die ook over Lamâtti heerschappij voerde, dien waarzegger, wegens het uitstrooijen van allerlei voor Lamâtti hoogst noodlottige geruchten, in zee liet werpen, waaraan het tegenwoordige benoorden Bône gelegen land *La-Rômpoñg* zijn naam' te danken had.

Ik ga thans over tot het regentschap van mijn' vriend *Âroe-Bôêlo-bôêlo*, dien ik bij herhaling in zijn' niet ver van Balañgnîpa verwijderde woning te Kadjoewâra een bezoek bragt. Bij dezen Regent ontwaart men ten duidelijkste een streven, om zooveel mogelijk het goede van ons Hollanders over te nemen. Vooral draagt de inrigting van zijn huis hiervan de duidelijkste sporen, dewijl men bij hem niet enkel tafels en stoelen, maar ook ledekanten, lampen en stolpen, eet- en thee-serviezen, en meer dergel. aantreft. Ook is hij voor zijn' Europesche gasten van wijn en bier, ja zelfs van likeuren, voorzien. Ofschoon zoo iets op Java bij de vorsten en grooten niet meer onder de zeldzaamheden behoort, zoodat iemand die enkel op Java bekend is, welligt met een glimlach van medelijden op de woning van Âroe-Bôêlo-bôêlo zou nederzien; moet men toch erkennen, dat de man voor Celebes een' gunstige uitzondering maakt boven vele zijner collega's. Trouwens zijn land is dan ook voorzeker van de oudste tijden af het voornaamste van al de tegenwoordig onder de Afdeeling Ooster-distrikten sorteerende gewesten.

Bŏêlo-bŏêlo, dat evenals Lamâtti, behalve een' regent, ook een soelewâtaŋ̃ aan het hoofd heeft, is tegenwoordig in 20 distrikten verdeeld (*c*). Daarvan staan wederom de meesten onder het beheer van een' *Aroeŋ̃*. Één slechts draagt den titel van *Maĵŏwa*, of *oudste*, en drie voeren dien van *Gâlla*, of *gallârraŋ̃*. Ook zijn er van die gallârraŋ̃'s twee, teweten: *Gâlla-Saŏêkaŋ̃* en *Gâlla-Samatâriŋ̃*, die eertijds den hoogsten rang onder alle rijksgrooten van hun land bekleedden, zoodat niemand vorst van Bŏêlo-bŏêlo kon worden, tenzij deze gallârraŋ̃'s daaraan hun zegel van goedkeuring verkozen te hechten. De naauwe betrekking, die er tusschen den vorst van Bŏêlo-bŏêlo en deze twee gallârraŋ̃'s bestond, zou ook, zoo als de tegenwoordige Âroe-Bŏêlo-bŏêlo beweert, door den titel dien zij voeren aangeduid worden. *Saŏêkaŋ̃* beteekent volgens hem in oud Boegin. *vuur*, en *târiŋ̃* is nog heden, zoowel in 't Boegineesch als Makassaarsch, de gewone benaming voor de drie steenen, waarop men het eten te koken zet. (Verg. Mak. woord. bl. 329, kol. 2, op *târiŋ̃* No. 1.) Gelijk men nu het *vuur* met

---

(*c*) Teweten: die van Gâlla-Samatâriŋ̃, van Gâlla-Saŏêkaŋ̃, van Âroe-Bontopâle, van Âroe-Kalòliŋ̃, van Âroe-Kalamîsoe, van Âroe-Amâssiŋ̃, van Âroe-Bôŋ̃koŋ̃, van Âroe-Takkŏêroe, van Âroe-Kânroeŋ̃, van Âroe-Saŋ̃djâi, of Siŋ̃djâi, van Âroe-Bŏêwa, van Âroe-Patôŋ̃kó, van Âroe-Birôro, van Âroe-Manânti, van Gâlla-Sômpoŋ̃, van Âroe-Tâlla, van Âroe-Nâŋ̃ka, van Âroe-Garâĵiŋ̃, van Bikêroe, dat onder vier hoofden staat, namelijk: Âroe-Lempâŋ̃gaŋ̃, Âroe-Bilânri, Âroe-Siri, en Maĵŏwa-Kasimbŏêraŋ̃, waarvan Âroe-Lempâŋ̃gaŋ̃ de eerste is, en eindelijk dat van Kômpaŋ̃.

de zooeven vermelde *steenen* missende, onmogelijk rijst koken kon, en alzoo het noodwendige voedsel derven moest; evenzoo kon de vorst van Bŏ́elo-bŏ́elo niet bestaan zonder *Gâlla-Saŏ́kañg* en *Samatâriñg*. (*d*) Tegenwoordig hebben die Gâlla-Saŏ́kañg en Gâlla-Samatâriñg volstrekt geen' voorrang meer boven de andere distriktshoofden. Evenmin is dit het geval met *Ároe-Sinj̃dj̃áï* of *Sañj̃dj̃áï*, die eertijds insgelijks onder de voornaame rijksgrooten behoorde. Dit *Sinj̃dj̃áï* of *Sañj̃dj̃áï* heette vroeger *Baëmŏ́nte*, en werd, volgens Âroe-Bŏ́elo-bŏ́elo, herdoopt in *Sañj̃dj̃áï* of *Sinj̃dj̃áï*, en wel onder een' koning van Gôwa (teweten: *Toe-nipalâñ̃gga*), die op de Oostkust aan wal komende, om het land van Bŏ́elo-bŏ́elo eens in oogenschouw te nemen, en te overwegen hoe hij dit gewest het best zou kunnen veroveren, verbaasd stond over de welvaart en het talrijke der bevolking, zoodat hij zich tegen den vorst van dit rijk ontvallen liet: „Gij mogt uw land wel *Sinj̃dj̃áï*, of *Sañj̃dj̃áï*, „noemen, want het is even goed bevolkt als het land van Gôwa." (NB. *Sinj̃dj̃áï*, of *sañj̃dj̃áï*,= *evenveel, even talrijk, gelijk*.)

(*d*) Aangezien in het Boegineesch van die streken, dat gewoonlijk onder den naam van *Bâsa-bŏ́ki*, zooveel als *Berytaal*, bekend staat, ook dikwijls achter woorden die op een' *zachten* klinker eindigen, in geval van aanhechting van het achtervoegsel *añg*, of bijvoeging van het voornaamwoord *á*, *ik*, of *i*, *hij*, een *k* ingelascht wordt, bijv. *wŏ́uraki*,=*mŏ́urowi*, *hij woont*, van *mŏ́uro*, *wonen*, en meer derg.; zoo heeft men wellicht bij *Saŏ́kañg* aan *saŏ́wañg*, *blaasbalg*, te denken; hetgeen natuurlijk ongeveer denzelfden zin zou aanduiden, vermits de *blaasbalg* het gewone instrument voor het *aanmaken* van *vuur* is.

Dat er ook, zooals sommigen beweeren, een' *kampoñg* van dien naam zijn zoude, is mij niet gebleken. Men wist mij alleen van een *distrikt* en van een' *rivier Sinjdjái*, of *Sañgdjái*, te vertellen. In alle gevallen is het stellig fout, wanneer men op sommige kaarten *Signy* opgegeven vindt.

Zoo is het ook verkeerd, wanneer men soms den naam van het regentschap *Bŏêloe-bŏêloe* in stede van *Bŏêlo-bŏêlo* geschreven vindt. Aangezien *Bŏêloe* in het Boegineesch een' *berg* beteekent, heeft men zeker van wege het heuvelachtige van het terrein gemeend, daaraan dien naam te moeten geven. Doch dit is geheel in strijd met de opinie van den tegenwoordigen Regent, die zich daartoe beroept op de volgende in de oude handschriften voorkomende legende, welke ons tegelijkertijd den oorsprong van den vorst van Bŏêlo-bŏêlo leert kennen.

In oude tijden was er een vorst afkomstig van *Tanralílí* in de Noorderdistrikten, die zich nu eens in het tegenwoordige *Tóndañg*, dan weder te *Tjaíle*, tusschen *Bŏñgkoñg* en *Kánroeñg* in *Bŏêlo bŏêlo* ophield. Toen hij nu op zekeren dag de dochter van den vorst van het bovengemelde *Ôedjoeñg-lôhe* ten huwelijk liet vragen, bekwam hij ten antwoord, dat dan pas aan zijn verzoek voldaan kon worden, wanneer hij ten minste een' *gallârraiñg* in zijn gevolg had. Hij trachtte daarom de *gallârraiñg's* van *Tôkka* en *Kólavá*, wier namen men nog tegenwoordig onder de distriktshoofden van *Tóndoñg* aantreft, aan zich te verbinden. En naauwelijks was hij hierin geslaagd, of hij mogt deze prinses de zijne noemen. Uit dezen echt werden twee kinderen geboren, een zoon en een' dochter. De dochter, met name *Pasâppe-ri-bŏêloe* (letterlijk *die landt aan het gebergte*) vestigde zich aan het *einde*, of de *voet* (het Boeg. *tôaro*) van

een' *berg*. Van dit *tónro* ontstond later bij verbastering de eigen naam van *Tóndoñg*. En zoo heeft men hier den oorsprong van het rijk van *Tóndoñg* met zijn' eerste vorstin en twee harer voornaamste rijksgrooten, *Gâlla-Tôkka* en- *Kôlasá*, waarop ik later hoop terug te komen.

De broeder van deze prinses, met name *Poewâtta Barôbboetanâë*, bleef te *Tjiaâte*, en ontving aanvankelijk van wege de menigte *bamboe-karisa*, die men in die streek aantrof, en welke in de Basa-boeki *wôêlo* genaamd wordt, den titel van *Aroempôêlo* (*c*.); waarvan men later, welligt toen deze landen onder het bestuur van Gôwa gekomen waren, den meer Makassaarschen naam van Âroe-Bôêlo-bôêlo (NB. *bôêlo* Makass., = 't Boegin. *âwo, bamboe*) gemaakt heeft.

Tot dusverre Âroe-Bôêlo-bôêlo en zijn' oude Handschriften over den oorsprong van zijn land. Ik deel u thans ook nog het een en ander mede, hetgeen ik uit die zelfde bronnen omtrent de invoering van het Islamisme, gelijk ook over andere punten vernomen heb.

Mogt ik u in het Jaarboekje van 1864 onder den titel van Makassaarsche en Boeginesche legenden op bl. 50 en vlgg. de zeker nog al wonderdadige bekeering tot het Islamisme van den koning van *Tâlló*, die tevens *Bîssára-bôêtta*, d. i. *Rijksbestierder*, van *Gówa* was, met name Abd-al-lah (of *slaaf van God*) *Toemámênañga-ri-agamâna*, (d. i. *den in zijn geloof ontslapene*) mededeelen; thans kan ik u insgelijks een' proeve leveren van de wijze, waarop hij ook buiten Tâlló en het in dien tijd daarmêe

---

(*c*.) Evenals de laatst overleden koning van Bône *Aroempôêgi* heette naar de kampoñg *Wôêgi*.

zeer naauw verwant te Gôwa, het ware geloof trachtte uit te breiden.

Op zekeren dag werd er door Toe-mámênanga-ri-agamâna in het rijk van Gôwa een' groote vergadering belegd, waarin hij het voorstel deed, om den Islam tot alle leenmannen en paseadjingang's (*f.*) te brengen.

Onder deze *paseadjingang's* bekleedde *Bôêlo-bôêlo* een' voorname plaats. En gedachtig aan de overeenkomst, dat Gôwa en Bôêlo-bôêlo weêrkeerig van het goede, dat men des morgens ontvangen mogt, reeds des namiddags aan den broeder mededeelen zou, was het natuurlijk buiten alle kwestie, dat de aanwezigen niet als uit één mond hunne toestemming gegeven zouden hebben, om zoo groot een' weldaad als de godsdienst van Mohammed ook aan Bôêlo-bôêlo aan te bieden.

Zekere *Karâêng-Tjenrâna* werd alzoo afgevaardigd naar den vorst van Bôêlo-bôêlo, met name *Poewâtta Mâlêêngâng-âppaê*, d. i. *den vorst die vier daken*, alzoo *vier huizen, heêft*, ten einde de bootschap over te brengen, dat er uit het Westen een heil was aangebragt, waarvoor men in Gôwa en Tâlló alle aanbidding van steen en hout, van aarde en water, van Zon en Maan, prijs gegeven had; terwijl men ook voortaan het eten van varkens-

---

(*f.*) d. i. *leenmannen, die als broeders beschouwd en behandeld worden*, afgeleid van *seadjing* of *siyadjing* = *siadjading*, lett. *te zamen geboren*, v. d. *broeder*, afgel. van *djâdji, worden, geboren worden.* Deze benaming meestal toegepast op de zoodanigen, die zich uit vrije beweging, of, zooals maar al te dikwerf het geval was, in het vooruitzigt dat zij anders toch welligt door het zwaard gedwongen zouden worden, aan Gôwa of Bône onderwierpen.

vleesch als verboden spijs beschouwde; „want" zoo luidde verder de taal van Gôwa„ er is slechts één God, de Heer van „Dood en Leven, die ons van leeftogt voorziet, en onzen wil „volkomen naar zijn welbehagen leidt."

Het laat zich ligt begrijpen, dat deze zendeling van Gôwa geen' geringe opschudding in het vorstelijk huis teweeg bragt. Terstond werden er naar alle kanten boden uitgezonden, om de rijksgrooten en voorname prinsen tot het houden eener bijeenkomst op te roepen, waarbij natuurlijk *Gálla-Saŏekaŋ̃* en *-Samatáriŋ̃*, alsmede *Poewátta To-letówe*, een Prins van grooten invloed in Bŏelo-bŏelo, niet ontbraken. Zelfs *Tŏndoŋ̃* en de twee met *Bŏelo-bŏelo* een triple-alliantie uitmakende staten *Lamátti* en *Rádja* zonden hunne afgevaardigden naar deze zoo belangrijke vergadering, waarop men na lange debatten tot het besluit kwam, om de roepstem van Gôwa te volgen. Wat echter vooral niet weinig invloed op die decisie schijnt uitgeoefend te hebben, was de opmerking van *Gálla-Saŏekaŋ̃* en *-Samatáriŋ̃*, dat de vorst van Bŏelo-bŏelo, zoo hij een weigerend antwoord mogt willen geven, er wel op bedacht diende te zijn, om *bénteŋ̃'s*, of *aarden wallen*, te laten aanleggen, en wel zoo hoog, dat zij tot aan den Hemel reikten, want dat men zich overtuigd konde houden, dat Gôwa die afwijzing als een' oorlogsverklaring zoude beschouwen.

Nadat inmiddels Karáeŋ̃-Tjenrâna naar Gôwa teruggekeerd was, duurde het ten gevolge van het overlijden van Bŏelo-bŏelo's vorst geruime tijd, eer de beslissing van Bŏelo-bŏelo bij monde van *Ároe-Sappotíŋ̃gi* naar Gôwa overgebragt werd. En als deze behoorlijk kennis gegeven had, dat de vorst van Bŏelo-bŏelo overleden, en door *Máseáŋ̃áŋ̃*, na zijn' dood *Mpelaï-*

yẽñji-bânna (d. i. *den gedurende zijn hout-hakken*, en van daar: *gedurende het bouwen van zijn huis, overledene*) genoemd, opgevolgd was, betuigde hij namens den tegenwoordigen vorst, dat deze reeds lang te vergeefs naar een' Opperheer had uitgezien, zoodat hij volgaarne het van zoo groote belangstelling getuigend aanbod van Gôwa accepteerde. Vorst en Volk zagen dan ook nu met verlangen de komst van den beroemden Apostel *Dâtó-ri-Bândañg* te gemoet. Deze *Dâtó-ri-Bândañg*, over wien ik reeds uitvoerig in het vorig jaarboekje (bl. 49 vlgg.) gesproken heb, liet zich natuurlijk niet lang wachten. En weldra had Âroe-Bôêlo-bôêlo met al de zijnen, zoowel onderdanen als vassalen, zoowel voornamen als geringen, zoowel oud als jong, het Moslemsch geloof omhelsd; ja overal in het land werd de leuze vernomen, dat er geen God is buiten Allah, en dat Mohammed als zijn Profeet geëerd moet worden. De eenige die nog een' tijd lang zwarigheid maakte om voor Allah de knieën te buigen, was de vorst *Poewâtta Letôwe*, die zeker een groot minnaar van varkensvleesch geweest is; want hij verklaarde uitdrukkelijk, dan pas Moslem te willen worden, wanneer er geen' varkens meer in de bosschen van Bôêlo-bôêlo gevonden zouden worden. Zoolang men die nog in de wouden aantrof, was hij bereid, om zich tot handhaving van het voorvaderlijk geloof het hoofd van den romp te laten slaan, en de rivier van Sañjdjârrood te verwen met bloed. Gelukkig, dat, o wonder! op eens alle varkens uit Bôêlo-bôêlo verdwenen, zich ten minste een' poos behoorlijk schuil hielden; want nu ging ook *Poewâtta Letôwe* tot den Islam over, en zag zijn voorbeeld zelfs buiten Bôêlo-bôêlo gevolgd.

Dâtó-ri-Bândañg bleef nog geruimen tijd in die streken, om zooveel mogelijk onderwijs in de godsdienst te geven, en alles

wat daarop betrekking had te regelen. Ook werd er op zijn bevel eene moskee gebouwd, die door de zamenwerking van velen in 26 dagen voltooid was. Ook verlangde hij, dat er 40 *mŏ̂king's* (معتبر), d. i. volgens zijn' eigen' verklaring *veertig van de moskee als 't ware onafscheidelijke personen* zouden zijn. Deze bestaan volgens Âroe-Bŏ̂lo-bŏ̂lo in : een' *kâli* (قاضي), of *opperpriester*, letterlijk *regter*, 8 *kâtte's*, of *predikers* (خطيب), acht *bĭdalâ's*, of *oproepers tot het gebed* (مؤذن), 8 *mŏ̂king's*, 8 *âmilŏ's* (عامل), die o. a. voor het ontvangen en verdeelen van de *çadaqat's*, of *vrijwillige aalmoezen*, en van de *zakât's*, of *vast-voorgeschreven' opbrengsten* tot *reiniging* of *zuivering* van *goederen*, te zorgen hebben, en twee *dŏ̂lja's* of *kosters*, alsmede eenige andere *mŏ̂king's*, die men met den naam van *substituut-mŏ̂king's* zou kunnen bestempelen, en die slechts dienen tot completéring van het volgens *Dâtŏ-ri-Bândang* vereischte getal van *veertig*.

De benaming van *mŏ̂king*, die oorspronkelijk van alle *veertig* gebezigd werd, komt volgens het zeggen van Âroe-Bŏ̂lo-bŏ̂lo, tegenwoordig in Bŏ̂lo-bŏ̂lo bijna uitsluitend van de hier vermelde *acht mŏ̂king's* voor, wier functie's hoofdzakelijk in het navolgende bestaan :

1°. zijn zij verpligt, om, wanneer de vorst van Bŏ̂lo-bŏ̂lo komt te sterven, om beurten dag en nacht te bidden, totdat de 100 dagen van rouw voorbij zijn.

2°. moeten zij bij het maŏ̂loed-feest, dat ter nagedachtenis van Mohammed's geboorte en dood gevierd wordt, zorgen voor het behangen der vorstelijke woning met gordijnen (padânrĭng's) en *timpâwo's*, of *bij wijze van verhemelte uitgespannen doek*, alsmede voor het vervaardigen van bloemen en allerlei andere ver-

siersels, gelijk ook voor de verdeeling der spijzen onder de gasten naar gelang van rang en stand, in één woord, voor alles wat bij die gelegenheid in acht te nemen is.

3°. hebben zij voor de feesten bij het eindigen van de vasten van Ramadhân en Dzoe-l-hidd̃ja (*alâppârâng-roemâllañg* en *alâppârâng-hâd̃ji*) op het vorstelijk paleis alles tot ontvangst van het volk van Bo'elo-bo'elo in gereedheid te brengen.

4°. is het aan hen opgedragen, om bij ontstentenis van *kâli*, of *kâtté's*, of andere beambten der moskee, de lediggebleven' plaatsen zelve in te nemen, of die door anderen te laten bezetten.

Drie jaren na het voltooijen der moskee, had er een' omstandigheid plaats, die bijkans de allertreurigste gevolgen voor het land na zich gesleept had. Gedurende de groote vastenmaand van ramadhân was er een man van Bo'elo-bo'elo, die op het midden van den dag met een betelpruimpje in den van het kaauwen geheel roodgeverwden mond, de woning van Dâtó-ri-Bândañg voorbij ging. En als de Apostel daarop naar de reden van zoo groot een' heiligschennis liet onderzoeken; gaf de vermetele nog bovendien een alleronbeschoftst antwoord, waarbij hij het een' dwaasheid noemde, dat men zoo ligtgeloovig was, om de woorden van dien Dâtó-ri-Bândañg maar terstond voor waar aan te nemen, zonder te begrijpen, dat het een kale meneer was, die gebrek aan duiten had, en daarom slechts al die aalmoezen en zakâts tot vulling van zijn beurs verzonnen had. Zelfs ging hij zoo ver van Dâtó-ri-Bândañg met steenen te gooijen. Dâtó-ri-Bândañg door zulkeen' hoon niet weinig gekrenkt, stond reeds op het punt van Bo'elo-bo'elo te verlaten, en zich bij den magtigen koning van Gôwa te gaan beklagen; toen het voorgevallene gelukkig nog bij tijds ter ore van Âroe-

Bŏĕlo-bŏĕlo kwam, die er eindelijk na veel moeite in slaagde, om den grooten Apostel tot bedaren te brengen. Hierdoor werd het dreigend gevaar afgewend, en de geestelijke stand van Bŏĕlo-bŏĕlo voor immer in zijne regten gehandhaafd.

Behalve deze mededeelingen omtrent Dâtó-ri-Bândañg, vernam ik ook van Âroe-Bŏĕlo-bŏĕlo zeer veel aangaande de oude gebruiken van Bŏĕlo-bŏĕlo, waaraan men eertijds in dat land een' bijzonder hooge waarde schijnt toegekend te hebben. Om u al die adats meê te deelen, zou ons zeker te lang ophouden. Slechts een enkel voorbeeld uit vele. In oude, en ook soms in later' tijden, bestond er in Bŏĕlo-bŏĕlo en andere Boeginesche landen aan de hoven een' gewoonte om nu en dan een *schommelfeest* te geven (târo-pêre); en dat was dan bijna de eenige gelegenheid voor de prinsen, om kennis met de jonge prinsesjes te maken, dewijl die zich anders bijna nooit lieten zien. Bij gelegenheid van dit feest gingen de jeugdige schoonen één voor één op de schommel, of *pêre*, zitten. En wanneer er dan onder de prinsen één was, die zich door de bekoorlijkheden van een prinsesje aangetrokken voelde; zoo nam hij zijn bij het heft van de kris ingestoken zakdoek, en bond dien van voren aan de schommel vast, als 't ware uit vrees, dat het meisje anders onder het schommelen voorover storten en zich bezeeren mogt. Deze teedere bezorgdheid werd dan als een' soort van liefdesverklaring beschouwd, en, wanneer de jongman in den smaak viel, door een huwelijk achtervolgd. In tegenwoordige dagen treft men dit gebruik ook nog van tijd tot tijd in de gouvernementslanden, bijv. te Bantâĕñg en elders, aan, en wel bij gelegenheid van het spinfeest, dat ter eere van de jonge meisjes, die meê hebben helpen spinnen, gegeven wordt.

Thans ten slotte nog een enkel woord over een' jagt- en vischpartij, jaarlijks door Âroe-Bôêlo-bôêlo te *Tâkalâlla*, een kampong van het Bôêlo-bôêlosche distrikt Bôêwa, en wel liefst in het begin of tegen het einde, hetzij van de maand Djoemâdi-l-achir, hetzij van de maand Radjab, gegeven.

Daar ik juist in dien tijd te Bâlañg-nîpa was, maakte ik, natuurlijk volgaarne van de vriendelijke uitnoodiging van mijn' gastheer gebruik, om hem bij gelegenheid van dit feest te vergezellen. De togt derwaarts was een rid van ongeveer twee uur. De weg liep eerst over de Siñdjâi-rivier bij Teko-lâmpe, vervolgens naar Mañgâra-bômbañg, waar wij nog de overblijfsels van de bênteñg's, of *aarden wallen*, zagen, die daar tijdens den laatsten Bonischen oorlog aangelegd waren. Vervolgens naar Kâssike (eigenlijk Kâssië, lett. *het zand*), de rivier van Baringañg of Bôêwa over, en toen langs het strand naar Tâkalâlla.

De naam van deze kampoñg geeft zooveel te kennen als een' *plaats, waar het aan niets ontbreekt*. Dien eeretitel zou *Tâkalâlla* in vroeger' tijd, toen het een geliefkoosd jagt- en visch-verblijf van de vorsten van Gôwa was, bekomen hebben. Doch hoe het zij, ik kan den Lezer de verzekering geven, dat wij er ook thans, dank zij vooral de goede zorg van mijn' beste gastvrouw, die reeds tevoren over zee derwaarts vertrokken was, in die werkelijk perfect ingerigte barôêga, aan niets gebrek geleden hebben. Ik neem zelfs de vrijheid, om, met het oog op de huishouding van den tegenwoordigen koning van Gôwa, stoutweg te beweren, dat het er in die oude tijden stellig op verre na zoo goed niet uitgezien heeft, als thans het geval was. Wij bragten er dan ook een paar regt genoegelijke daagjes door.

De eerste dag was aan de strikjagt gewijd. Hoe die op Celebes

in haar werk gaat, is reeds meermalen met levendige kleuren geschilderd. Een ieder weet dus, hoe de herten en zwijnen reeds dagen te voren, met behulp van menschen en honden, binnen een zeker terrein opgejaagd, en soms met bamboezen omheiningen, doch gewoonlijk door middel van de geelkleurige, en daardoor het wild verschrikkende *oelâmbi's* (een soort van zeer dun band, vervaardigd van de *bómboñg's*, of uitspruitsels, van de bladen der palmen) ingesloten worden. Als de beesten dan op den dag van de jagt uit de bosschen in de vlakte, waar een *lañgkéyañg*, of *kooge bamboezen stellaadje voor de toeschouwers*, prijkt, gedreven worden, rent het heirleger van jagers op de vlugge ongezadelde rossen het verschrikte wild te gemoet en achterna, om hert of zwijn de aan de bamboezen lansen bevestigde lasso's om kop of lijf te slingeren, en het vervolgens met het lemmet hunner piek zonder eenig mededoogen den doodelijken steek toe te brengen. Doch thans genoeg hierover. Zoo iemand, die nog nooit een' dergelijke jagt mogt bijwonen, zich geen denkbeeld van een' striklans vormen kan, dien verwijs ik liefst naar den bij mijn Makassaarsch Woordenboek gevoegden Ethnographischen Atlas, Plaat VIII, Figuur 3, met de achter het Woordenboek bijgevoegde verklaring.

De jagt, waaraan wij thans deelnamen, vond plaats in het bosch van *Bâtoe-lôhe* (lett. *groote steen*), een *ôñjko*, of *privatieve jagt*, van Âroe-Bo'elo-bo'elo. En wee hem, die zich verstouten durft, om zonder toestemming van den regent in dat woud hout te kappen, of te jagen. Beide vergrijpen werden vooral in vroeger' dagen streng gestraft. De overtreder mogt toen reeds blijde zijn, wanneer hij er met een' boete van 44 reyaal (*f* 88) afkwam, en zijn edel jagtros, waar bij welligt reeds zoo menig

hert meê gevangen had, behouden mogt.

Was de jagtplaats slechts ongeveer twee uur rijdens van de baroêga verwijderd; de vischpartij was nog veel digter onder ons bereik, daar de *ôñŷko*, of *privatieve visscherij*, van Âroe-Boêlo-boêlo, bekend onder den naam van *Máná-lôwe* (lett. *groote erfenis*), bij een zandbank aan de monding van de Boêwa-rivier, aan wier oever de baroêga van Tâkalâlla stond, gelegen was.

Reeds des morgens vroeg werden wij gewekt door een vrij luidruchtig geschreeuw, dat van de zijde van de rivier tot ons kwam. En toen wij ons vervolgens met eene sloep naar de plaats, van waar het geraas kwam, begaven, zagen wij over de gansche breedte van de rivier een' menigte van ongeveer 5 vadem lange bamboezen (*áwo-párriñg*), alsmede jonge înroê- en nîpa- uitspruitsel's of bladen (fjollîna înroeë), door middel van de stevige *kalêleñg*, of *welárâñg*, (Vergel. Mak. Woord, bl. 61, kol. 1) tezamen gebonden, en met behulp van steenen tot onder op den bodem van het water reikende. Zulk een toestel, bekend onder den naam van *ômpoñg*, dient dan, om den visschen allen doortogt te beletten. En wanneer die nu met al het den Inlander zoo bijzonder eigen geschreeuw en gejoel voortgetrokken wordt, terwijl de rivier bovendien bezaaid is met een' menigte van allerlei praauwtjes, zoekt de verschrikte visch, zoo hij niet reeds in de netten van de hem aan alle kanten omgevende visschers verstrikt is, wanhopig aan de monding der rivier een' uitvlugt, maar o wee! ook daar is hem de aftogt belet, en vervalt hij op jammerlijke wijze in de onder den naam van *sêro's* of *bîla's* algemeen bekende bamboezen vischfuiken.

Zulk een feest heeft in de daad wel iets aardigs, zelfs voor

iemand die geen Leydsche puijeraar van geboorte is. Jammer slechts, dat het touw van die *ómponŋ̃* brak, toen men reeds digt bij de monding der rivier genaderd was. Hierdoor ging de toestel geheel uit elkander, en had de visch ruimschoots gelegenheid om te ontsnappen. Vooral spect mij zulks voor de bevolking van Bôêlo-bôêlo, die zich reeds in het vooruitzigt op een heerlijk vischmaal verblijd had; te meer daar zij nu het gansche jaar geen' visch van daar meer te wachten heeft, want de *Máná-lówe* is immers een privaat eigendom van den Regent. Zelfs zou men in vroeger dagen, wanneer men zich vermeette om zonder permissie van den vorst daar ter plaatse te gaan visschen, of zijn' praauw kwijt geweest zijn, of een' boete van 44 reyaal (*f* 88) hebben moeten betalen.

En thans wordt het tijd, dat ik mijn' vriend Âroe-Bôêlo-bôêlo een weinig op den achtergrond laat treden, en melding maak van een klein morgen-uitstapje naar het regentschap *Tóndoŋ̃*. Hier kan ik echter zeer kort zijn, aangezien ik reeds boven over den oorsprong van dit rijk en zijn' vorsten, alsmede van zijn' voornaamste rijksgrooten, *Gâlla-Tóka* en *Gâlla-Kôlasá*, gesproken heb. Ik kan alzoo ten opzigte van het Inlandsch bestuur volstaan met te zeggen, dat dit tegenwoordig bestaat in een' regent, onder den titel van *Âroe-Tóndoŋ̃*, en zijn' soelewâtaŋ̃, alsmede 13 distriktshoofden met hun' onderhoofden. (*g*.) Het hoofddoel van dit

---

(*g*.) Teweten:

1 Gâlla-Kôlasá; zijn onderhoofd: Âroe-Pâwo;

2 Gâlla-Tôka; zijn' onderhoofden: Matjôwa-Pônre, Matjôwa-Barôêmbôêŋ̃, en Gâlla-Bôêne;

3 Âroe-Sâo-lôhe; zijn' onderhoofden: Âroe-Sappotîŋ̃ggi en

toertje was, om de warme bron van Tôndoñg te bezigtigen. Die bron is circa zes paal van Bâlañg-nîpa verwijderd. Het water welde daar uit een' ruitvormige spleet van 65 duim lengte en 30 duim grootste breedte op. De temperatuur was volgens Dr. de Wilde, die zijn' thermometer mêe genomen had, aan de oppervlakte 40 graden Celsius, en op 150 duim diepte 54 graden Celsius.

Op een' anderen morgen bezocht ik met mijn' gastheer den regent van *Barîñgañg*, die thans zijne waardigheid met geen ander te deelen had. Vroeger, nog ten tijde van den kontroleur Holtz, waren er twee regenten in Barîñgañg. De een had het bestuur over *Barîñgañg-ri-lâóe*, d. i. *Oostelijk*, de ander over *Barîñgañg-riyâdja*, d. i. *Westelijk*, *Barîñgañg*. Later zijn die twee regentschappen inéén gesmolten; en thans is die dubbele waardigheid aan den tegenwoordigen regent, een' gewezen *kâli* of *opperpriester*, opgedragen, die niet, zooals de meeste andere regenten, een' soelewâtañg, maar toch ook verscheiden' distrikts-

---

Mañjôwa-Sîri;
4 Âroe-Kâmpalá; zijn onderhoofd: Gâlla-Tjâmba;
5 Âroe-Lêñgkesé;
6 Âroe-Tjañle;
7 Mañjôwa-Tanêtte;
8 Mañjôwa-Talabâñgi;
9 Mañjôwa-Bôñgki;
10 Mañjôwa-Barôetoeñg;
11 Gâlla-Pâwo,
12 Mañjôwa-Tâna-êdja; en
13 Mañjôwa-Tjampâga.

hoofden, teweten 10 in getal, onder zich heeft. (*h.*)

Dit regentschap *Barîñgañg* had vroeger den naam van *Panaîkañg*, van wege de vestiging der Gowarezen in die streek. (NB. het Makassaarsche *mánaîkañg* beteekent: *ergens opklimmen, een bezoek afleggen.*) Toen dit *Panaîkañg* later na een' slag bij Boewatâna door de Gowarezen verlaten was, kwam *Karâêñ-Panaîkañg* bij bovengemelden Bôelo-bôeloschen prins *Poewâtta-Letôwe* vragen, aan wien hij zich nu voortaan aan te sluiten had. Als deze daarop met den koning van Gôwa in overleg getreden was, kwam men tot het besluit, dat Panaîkañg dan nu maar in het vervolg bij Bôelo-bôelo moest getrokken worden. En aangezien Panaîkañg gedurende het behandelen van die kwestie een' groote onverschilligheid aan den dag legde, en er zich blijkbaar weinig om bekommerde, onder wiens heerschappij het voor den vervolge gesteld wierd, kreeg het van toen af den naam van *Barîñgañg*. (NB. *parîñgañg* beteekent: *ligt*, of *gering*, *achten*, van *rîñgañg*, *ligt*, of *gering*.)

(*h.*) Namelijk:

1 Gâlla-Ere-lôhe,
2 Matjôwa-Patallâssañg, of Dâêñg-Matâta,
3 Matjôwa-Dâta,
4 Âroe-Sîpîñg,
5 Âroe-Marowâñgiñg-riyâwañg,
6 Matjôwa-Bâñgkoñg,
7 Gâlla-Bôñgki,
8 Gâlla-Boewâkañg,
9 Âroe-Manêtêñg, en
10 Âroe-Marowâñgiñg-riyâttañg.

Een uitstapje van meer gewigt was dat naar de tot één regentschap verbonden' landen *Manîpi* en *Toerôeñgañg*. Dit Manîpi en Toerôeñgañg, alsmede Manimpahôï, stonden vroeger met Ballasôeka, Sôeka, en Pâwo, gelijk ook Têrasá en Kâhoe, bekend onder den naam van *Wâwo-bôeloe*, of *boven op het gebergte gelegen' landen*. Na afloop echter van den tweeden Fonischen veldtogt (van 1859—1860) werd bepaald, dat Manîpi, Toerôeñgañg en Manimpahôï voortaan bij de Afdeeling *Oosterdistrikten*, Ballasôeka, Sôeka en Pâwo bij *Gôwa*, Têrasá en Kâhoe bij *Bône* gevoegd zouden worden. Het schijnt echter, dat deze verdeeling niet in den smaak van de bevolking dier landen viel. Naar aanleiding hiervan begaf de Assistent-Resident J. A. Bakkers zich in Februarij 1862 als ambtenaar ter beschikking, met den kontroleur H. Holtz, naar Manîpi, ten einde in overeenstemming met de afgevaardigden van Gôwa aan Manîpi en Toerôeñgañg het verlangen des Gouvernements terdege duidelijk te maken. Bij die gelegenheid verschenen ook Âroe-Lômbo, die namens zijn' vader het bestuur van Pâwo in handen had, en Âroe-Ballasôeka met zijne drie zonen Âroe-Sôeka, Dâëñg-Pasâlloe en Dâëñg-Papâda, die op vrij onbeschofte wijze te kennen gaven, dat zij de vergadering, die daar met Manîpi en Toerôeñgañg gehouden zou worden, ook wenschten bij te wonen, en in het geheel een' zeer tartende houding tegenover den Heer B. aannamen. Zelfs ging het zoover, dat de aanvoerder van het volk van Âroe-Ballasôeka, met name Bapâna-Bâwi, of Kakâna-Dôeppi, reeds de kris wilde trekken, om amok te maken. Gelukkig, dat het ongeluk door één der gecommitteerden van Gôwa voorkomen werd. Zoodra de koning van Gôwa deze honende handelwijze van de thans onder zijn' heerschappij staande prinsen vernam, achtte hij zich

verpligt, om hen te straffen, en trok daarom in persoon met zijn' troepen tegen hen op, met dat gevolg, dat hun land deerlijk geteisterd en geplunderd, Âroe-Lômbo met zijn' zoon gevankelijk weggevoerd, en Âroe-Sôêka op het slagveld neêrgelegd werd. Inmiddels was de Gouverneur Kroesen, ten gevolge van allerlei oproerige geruchten, alsmede om te voorkomen, dat de Gowarezen aan hun gewone plunderzucht toegevende, den vijand soms ook op ons territoor vervolgen zouden, vergezeld van den Assistent-Resident Bakkers, en aan het hoofd van een' militaire magt, insgelijks naar Bâlañg-nîpa vertrokken, en begaf zich zelfs van daar op weg naar Manîpi, ten einde de regentes van dat land haar' verpligtingen ten opzigte van het Gouvernement te herinneren, daar zij zich tot dus verre waarschijnlijk door de naburige vorsten van Ballasôêka, Sôêka en Pâwo weêrhouden liet, om naar Bâlañg-nîpa op te komen, en haar' hulde aan het Hollandsch Gouvernement te bewijzen. Te Tâñga-Lêmbañg echter hield de Gouverneur van wege het lastig terrein met de troepen halt; terwijl de Heer Bakkers alleen de reis vervolgde, en der Regentes behoorlijk aan het verstand bragt, dat zij wel zou doen, om de Hollandsche troepen niet af te wachten, maar zich liever zoo spoedig mogelijk naar Bâlañg-nîpa te begeven. En hiermede was deze zaak naar wensch geterminéerd. Alleenlijk beklaagde de koning van Gôwa zich van tijd tot tijd, dat Âroe-Ballasôêka met zijne zonen Dâêñg-Pasâlloe en Dâêñg-Papâda, voortdurend in het Wâwo-boêloesche de rust bleef verstoren. Toen dus Âroe-Ballasôêka met zijn' zoon Dâêñg-Pasâlloe in Manîpi een' wijkplaats zocht, drong de koning van Gôwa er bij het Gouvernement op aan, dat zij toch opgepakt mogten worden. En zie hier de aanleiding

dat mijn vriend Swaving zich 13 October, van zijn' ĳaksa en eenige andere hoofden, die natuurlijk hun volgelingen bij zich hadden, vergezeld, derwaarts begaf, terwijl ook ik, ofschoon van top tot teen een man des vredes, aan die expeditie deel nam.

Des namiddags te één ure stegen wij te paard. Wij reden door het boven reeds vermelde regentschap Lamâtti, en namen den weg bezuiden het regentschap Bârañg, dat ten Noorden door de Tâñgka-rivier begrensd, en aan de andere zijden door Lamâtti ingesloten wordt. Dit kleine regentschap is slechts een overblijfsel van het oude *Rădja*, hetwelk vroeger met *Bŏelo-bŏelo* en *Lamâtti* onder den naam van *Tăltoe-limpŏwe, de door een triple-alliantie verbonden' landen*, bekend stond. Dit kleine niet noemenswaardige regentschap Bârañg staat tegenwoordig onder een' regent, met den titel van Âroe-Bârañg, zonder soelewâtañg, alsmede zes distriktshoofden. (*i.*)

Wij reden dien dag tot Mañgôpi, en ofschoon dit slechts 13 palen van Bâlañg-nîpa verwijderd is, waren wij toch nog blijde vóór de duisternis de woning van de prinses Âroe-Mañgôpi, één der distriktshoofden van Lamâtti, te bereiken, aangezien het terrein hier reeds tamelijk bergachtig en lastig begon te worden. En toch was dit gedeelte nog een' kolfbaan te noe-

---

(*i.*) Teweten:

1 Âroe-Tanêtte,
2 Âroe-Parîya,
3 Âroe-Manlâwa,
4 Âroe-Tjenrâna-riyâdja,
5 Âroe-Tjenrâna-rilâoe, en
6 Âroe-Birôro.

men, vergeleken met hetgeen ons den volgenden dag te wachten stond. Gelukkig dat wij het bijzonder gunstig met het weder troffen; anders zouden wij den geringen afstand van 14 palen tusschen Mañgôpi en het verblijf der Regentes van Manîpi en Toerôeñgañg bezwaarlijk in één dag afgelegd hebben. Thans echter was dit aan geen' twijfel onderhevig. Onze eerste pleisterplaats was Toerôeñgañg. En na een weinig uitgerust te hebben, vervolgden wij onzen togt tot Tâñga-lêmbañg, waar wij den inwendigen mensch een weinig versterkten, en toen met nieuwen moed het laatste maar stellig moeijelijkste end entameerden. Dikwerf moesten wij dan ook afstijgen en de paarden bij den toom laten leiden. Ondertusschen beklaagde ik mij over die tour niet, want van tijd tot tijd hadden wij de prachtigste panorama's voor ons. Ook deed het mij, vooral in het belang van de Hollandsche koffijmakelaars, dat gelukkig toch niet alle *Droogstoppels* zijn, werkelijk goed, te ontwaren hoe welig de koffijboomen hier groeiden. Ja, begrijp eens, Hollandsche Lezer! (zoo gij ten minste dit boekje in handen mogt nemen.) Ik reed daar door een bosch van koffijboomen!!! Mij dunkt, nu zou ik in Amsterdam en Rotterdam benijders kunnen vinden, hetgeen anders, geloof ik, nog niet bijzonder het geval is.

Nog lang vóór het vallen van de duisternis, bereikten wij den top van een' aanzienlijke hoogte. Alvorens echter aan de andere zijde weder af te dalen, en dan regelregt op de woning van de Regentes van Manîpi en Toerôeñgang aan te rijden, liet Swaving een oogenblik halt houden, en gaf thans pas aan den Djaksa en enkele andere van zijn' meest vertrouwde hoofden kennis van het hoofddoel dezer reis. Ook gelastte hij hen, om zich

onmiddellijk naar de woning van Dâëñg-Sitônra, waar Âroe-Ballasôeka met zijn' zoon Dâëñg-Pasâlloe zich op moest houden, te begeven, en beide laatstgenoemden te arresteeren.

Ondertusschen reden wij, als of er niets bijzonders gebeuren zou, naar de barôega in de nabijheid van het verblijf der Regentes, die terstond kwam aanzetten om hare hulde te bewijzen. Het duurde echter niet lang, of het bleek, dat Âroe-Ballasôeka door het verstandig overleg van Swaving leelijk verschalkt was. Zijn zoon Dâëñg-Pasâlloe had het nog bij tijds weten te ontkomen. Echter liep ook hij ten gevolge van de doelmatige door Swaving genomen' maatregelen niet lang daarna in de val, zoodat wij naauwelijks te Bâlañg-nîpa terug waren, toen ook Dâëñg-Pasâlloe daar gevankelijk werd binnengebragt.

De Regentes, een' oude afgeleefde vrouw, die in naauwe familie-betrekking tot Âroe-Ballasôeka stond, was bij dit alles niet bijzonder op haar gemak. Ik geloof dan ook, dat de staatszorgen haar in die dagen dubbeld zwaar drukten, en dat zij misschien wel gewenscht had, nooit met 't bestuur van Manîpi en Toerôeñgañg belast te zijn. Daarbij komt bovendien, dat zij noch van haar' Soelewâtañg te Manîpi met zijne acht distriktshoofden (*j*), noch van dien te Toerôeñgañg met zijne 10

(*j*) De *acht* distriktshoofden van Manîpi waren de volgende:
1 Gallârrañg-Manîpi,
2 Matjôwa-Malowângañg,
3 Matjôwa-Pakôelañg,
4 Matjôwa-Patârroe,
5 Matjôwa-Tôñgge,
6 Matjôwa-Dêga,

distriktshoofden (*k*), veel raad en ondersteuning in moeijelijke omstandigheden te wachten heeft. Men moet werkelijk de ambtenaren op Celebes, die daar met 't binnenlandsch bestuur belast zijn, beklagen, wanneer men ziet, met welk een treurig personeel van' Inlandsche hoofden zij hier dikwerf te werken hebben, menschen, die NB. voor het grootste gedeelte noch lezen noch schrijven kunnen, om van meerdere beschaving niet eens te spreken. Ik zal na deze inleiding wel naauwelijks behoeven te zeggen, dat ik bij de regentes en hare volgelingen weinig voor mijne studiën opgedaan heb. Die oude dame was de eenige, welke op haar' manier nog eenige letterkundige vorming bezat. Van haar vernam ik, dat Manîpi, hetwelk letterlijk *Onderwereld* beteekent, ook wel eens *létéñg-tâ-mákeâna* genoemd wordt, d. i. *een brug, die men niet overgaat, zonder voortaan alle hoop op kinderen vaarwel te zeggen.* Nu ik geloof

---

7 Matjôwa-Tîñgke, en
8 Matjôwa-Tagône.

(*k*) De *tien* distriktshoofden van Toerdeñgañg waren:

1 Matjôwa-Pâñjoe,
2 Matjôwa-Môge,
3 Gallârrañg-Pâroe,
4 Gallârrañg-Sânañg,
5 Matjôwa-Tjôló,
6 Matjôwa-Kambîlóñg,
7 Matjôwa-Hâma,
8 Matjôwa-Râmpañg,
9 Matjôwa-Tôtji, en
10 Gâlla-Bôroñg.

ook gaarne, dat men in zulk een' afgrond van Manîpi nederstortende, niet ligtelijk onder de levenden terugkeert. Ondertusschen levert dit Manîpi met zijn' bergen en valleijen, met zijn' bosschen en rivieren, de allerprachtigste en stoutste natuurtooneelen op. Met genoegen herdenk ik dan ook een' morgenwandeling in de omstreken van onze barôega. Één punt trof daarbij vooral onze opmerkzaamheid. Wij hadden daar voor ons het gezigt op de beide hoogste spitsen van het Bantâeñgsch gebergte, teweten: den *Lómpo-báttañg*, of *Dikbuik*, en den *Wâwokaráeñg*, die volgens de beteekenis als 't ware een *vorst* is *onder de bergen*. Voorts leverde de vlakte van Soèka, Ballasoèka en Pâwo met de Manîñgko-rivier, die op eenigen afstand van ons (welligt een uur of vier) in de Tâñgka-rivier zich ontlastte, op den voorgrond, een allerheerlijkst panorama op. Eindelijk zag men aan de overzijde van de Tâñgka-rivier verscheidene bergen, als: den Bôwo-lâñgí, den Patallâssañg, den Bontoòche, en andere, waaronder de bergtop, genaamd *Toe-djâri-bâtoe*, lett. *de versteende man*, aldus volgens de legende genoemd, dewijl iemand op de jagt zijnde, de onbezonnenheid had, om zijn' hond de onder de Inlanders zoo hoog vereerde sierih, of betel, aan te bieden. Ten gevolge van zoo groot een' heiligschennis werden jager en hond oogenblikkelijk in steen veranderd. Om nu echter de gelijkenis van die twee te herkennen, gaat wel wat moeijelijk.

Nadat Swaving al zijne dienstzaken met de regentes van Manîpi verrigt had, ondernamen wij in den namiddag van 15 October den terugtogt, en bereikten een paar uurtjes later het zoo schilderachtig gelegen Arâñgo, alwaar wij bij een' Matjôwa, of Hoofd, overnachtten. Wij waren echter nog tijdig genoeg aldaar aangekomen, om

ons met eigen oogen te kunnen overtuigen, hoe rijk deze streek aan koffij, bamboe, padie, djagong, en meer andere producten is.

Den volgenden ochtend begaven wij ons weder vroeg op marsch, dewijl wij dien dag een' afstand van 27 palen langs een zeer oneffen terrein af te leggen hadden. Doch ook thans vonden wij onze moeite rijkelijk beloond door de prachtige panorama's, die zich gedurig aan onze oogen voordeden. Één van de schoonste punten was stellig daar, waar men over een' hoogen bergrug rijdende, aan de eene zijde hemelhooge bergen met hun valleijen daarvoor, aan de andere zijde de uitgestrekte vlakte van Bikêroe, zoo rijk aan padie-velden en ander gewas, te aanschouwen krijgt. Te Kômpang in het Bôelo-boêlosche had ik ook nog het geluk eene rol beschreven lontar-blad magtig te worden. Zij bevatte een Boegineesch gedicht, ten titel voerende *Sôerâ-dararinna méyompâlo-lôtongé*, d. i. *jammerklagt van een' zwarte cijpersche kat.* Dat beest had zijn' snoeplust niet kunnen bedwingen, en werd dien ten gevolge door zijn' meester en diens huisgenooten overal vervolgd, tot zelfs toen het onder de op zolder opgeborgen' padie-schoven zijne toevlugt genomen had. Dit laatste wekte den toorn van *Sangîyang-sârrí, de Godheid der padie*, op, die te veel erkentelijkheid voor het kattengeslacht gevoelde, om te kunnen vergeten, dat de muizen en ratten alle soorten van padie vernielen zouden, wanneer dit nuttige huisdier niet bestond. Van daar dan ook, dat Sangîyang-sârrí met al zijn' volgelingen de plaats, waar zulk een ondankbaar menschengeslacht zich ophield, vaarwel zeide, en door de lucht naar elders heenenzweefde, in de hoop van een oord te vinden, waar meer kattenliefde en meer achting voor het zoo onmisbaar padie-gewas heerschten. Maar helaas! me-

nige plaats werd vruchteloos door Sañgîyañg-sârrí en de zijnen bezocht, totdat hij eindelijk in Bârroé een braver menschengeslacht meende aangetroffen te hebben, dewijl men hem daar op allerfeestelijkste wijze ontving; maar weldra bleek het, dat men ook daar de padie niet overeenkomstig haar' rang behandelde. De meiden haalden op een ongelegen uur, zonder zich behoorlijk gekleed te hebben, de padie van den zolder. Ja, men morste met de padie en liet haar achteloos naar beneden vallen, als ware het slechts een gering en nietig gewas. Na zooveel teleurstelling, besloot Sañgîyañg-sârrí, om met zijn heirleger die snoode Aarde te verlaten, en voor goed hemelwaarts te stijgen. Gelukkig, dat *Patôtoë, de Beschikker van 's menschen lot*, Sañgîyañg-sârrí, ofschoon dan ook met veel moeite, eindelijk wist over te halen, om weder op Aarde terug te keeren, en alzoo een' algemeenen hongersnood te voorkomen. Echter maakte Sañgîyañg-sârrí bij zijn' nederdaling in Bârroé de conditie, dat men hem voortaan de noodige eer bewijzen zoude, want dat hij anders op nieuw, en dan voor immer, in hooger' sferen zich vestigen zoude.

Hiermede eindigt dit belangrijk gedicht, dat echter niet zoo spoedig afloopt, als men uit dit beknopt verslag wel denken zou; want de Inlander houdt er bij het behandelen van dergelijke onderwerpen nog al van, om de geschiedenis een weinig te rekken. Ook is hij van herhalingen niet afkeerig.

'S namiddag's ongeveer te drie ure bereikten wij Bikêroe, en van daar keerden wij den volgenden ochtend huiswaarts, om een veertien dagen later op nieuw en route te gaan en ook *Mánimpahôï* een bezoek te brengen. Dit *Mánimpahôï* wordt ook wel *Mánimpawôï* genoemd. De eerste benaming is vol-

gens de zoogenaamde *Bâsa-Bôeki*, d. i. *Bergtaal*, dewijl dat dialect dikwijls daar, waar men in zuiver Boegineesch de *w* aantreft, eene *h* heeft. Zoo dus ook hier *Mánimpahôï* in stede van het zuiver Boegineesche *Mánimpawôï* letterlijk: *iemand, die tot verhemelte*, of *timpâwo*, (= het Mak. *timbâwo*, verg. Mak. Woord. bl. 303, kol. 1) *strekt voor anderen*. Van daar: *het land, dat tot verhemelte strekt van de andere Wâwo-bôeloesche landen, die beschermt, in magt en aanzien overtreft.*. Dit Mánimpawôï nu moet in vroeger' tijden een' hoogen rang onder zijn' medestaten bekleed hebben, zoodat het hoofd van dat gewest steeds de middenpersoon was, wanneer Bôelo-bôelo een' boodschap van Gôwa's oppermagtigen vorst aan één der staten van Wâwo-bôeloe had over te brengen. Daarom werd Mánimpahôï ook wel eens *adenêna Wâwo-bôeloe, de trap van Wâwo-bôeloe, de weg langs welken men tot Wâwo-bôeloe komt*, genoemd.

Op gelijke wijze moet ook wel het vroeger zoo magtige Toerôeñgañg *een trap van Wâwo-bôeloe* genoemd zijn, aangezien Toerôeñgañg insgelijks een tusschenpersoon zou geweest zijn, wanneer *Lamâtti* een boodschap van Gôwa voor Wâwo-bôeloe ontvangen had. Ook zou *Toerôeñgañg* hiervan zijn' naam ontleend hebben, dat zulk een' boodschap dan naar alle kanten *afdaalde* (*tôeroeñg*). Doch thans genoeg over die afleidingen.

Den tweeden November dan steeg ik op nieuw des morgens vroeg met mijn' gastheer te paard. Wij reden wederom den grooten weg naar Bikêroe op, en sloegen pas bij Baînañg een' zijweg in, die ons door de schoone Bôelo-bôelosche distrikten Amâssiñg, Takkôeroe, en Bôñgkoñg, waar wij een paar uur vertoefden, de boven vermelde voor Bôelo-bôelo zoo gewigtige landstreek Tjaîle, en het daaraan grenzende distrikt Kânroeñg voer-

de, totdat wij eindelijk ongeveer te 3 ure 's namiddags te Lêmbañg arriveerden, waar een nieuwe regent van Mánimpahôi moest geïnstalleerd worden. Die feestelijkheid had nog dienzelfden namiddag in de open lucht plaats, vlak vóór de woning van den nieuwen dignitaris. Dit zou zeker in Holland nog al een' vreemde vertooning geweest zijn. Op Celebes geschiedt zoo iets meer, en is de vrije natuur dikwijls geschikter voor zulk een' plegtigheid dan menig vorstelijk verblijf. Wij zaten, als ik mij wel herinner, bij die gelegenheid op een' boomstam, terwijl de oude regent met zijn' zoon, die hem thans vervangen moest, alsmede alle andere hoofden en onderhoofden, van hun volgelingen vergezeld, met de beenen gekruist voor ons op den grond zaten. De plegtigheid nam een' aanvang met het naar beneden brengen van de rijkssieraden, bestaande in een *drietand* of *bássi-pákka*, = het Makass. *póke-pâñgka* (Verg. Woord. op: *pâñgka* No. 1, bl. 91, kol. 2, en Ethn. Atl, Plaat VIII, Figuur 8), een' gewone lans, één langwerpig en één rond schild, en twee, onder den naam van *alâmâñg*, of *sónrí*, bekende zwaarden. De beide laatstgenoemden, waarvan men een' afbeelding zien kan in den bij mijn Makass. Woordenb. gevoegden Ethnographischen Atlas, Pl. VII, Fig. 15a, schenen bij uitstek heilig te zijn, want de man, die ze op een vrij smeerig kussen de trap af droeg, sidderde als een riet, en was, geloof ik, regt blijde, dat zij, ter afwering van booze geesten, door eenige oude wijven met *bénte-bénte*, of *geroosterde rijst*, bestrooid werden. Nadat deze rijksornamenten op last van Swaving op den nieuw benoemden regent overgegaan waren, kreeg het jonge mensch natuurlijk nog een kleine speech, om hem zijne verpligtingen te herinneren. Ook werd hem een authentiek stuk van zijne benoeming over-

handigd. En daarmede was die zaak afgeloopen. Bij die gelegenheid bekwam ik ook van Mánimpahôi een' naauwkeurige opgave van het personeel, waaruit tegenwoordig het Inlandsch Bestuur is zamengesteld. Alzoo bleek het mij, dat de Regent, behalve een' Soelewâtañg, vier distriktshoofden met een zeker getal onderhoofden heeft. (*l.*)

De titels, die zij hier voerden, waren weder nagenoeg dezelfde, als ik elders aangetroffen had, namelijk: die van *Aroeñg*, van *Gâlla* of *Gallârrañg*, en van *Matjôwa*. Echter was er één titel bij, die mij zeer bevreemdde, en waarvan ik pas later de verklaring te weten kreeg, namelijk die van het voornaamste der vier

---

(*l.*) De *vier* distriktshoofden waren:

1 Bîlî-ri-âha; onderhoofden:
Âroe-Batjikôro,
Âroe-Sôñgi, en
Âroe-Boeloe-lôhe;

2 Matjôwa-Saohîri; onderhoofden:
Âroe-Banjîra,
Âroe-Katîmpiñg,
Âroe-Lêñgkesé, en
Âroe-Tjampâga;

3 Gâlla-Pêpârá; onderhoofden:
Matjôwa-Tanête, en
Matjôwa-Kâssî;

4 Gâlla-Sâttoeloe; onderhoofden:
Matjôwa-Tâñgkoeloe,
Matjôwa-Manoemboe, en
Matjôwa-Sômpoñg.

distriktshoofden. Deze man stond bekend onder den titel van den *Bîlí-ri-âha*. Wanneer men die woorden in het Hollandsch vertolkt, beteekenen zij letterlijk: *Kamer aan de Noordzijde.* (NB. *ri-âha* weder *Bâsa-Bôeki*, of *Bergtaal*, = *ri-âwa*, = *ri-âwañg*, *aan de Noordzijde*). Dit klinkt zeker nog al vreemd, niet waar?

— Zooals men mij verhaalde, was er in oude tijden een' vorstin van Mánimpahôï. Hoe die dame heette, wist men mij niet te zeggen, want de handschriften die daarvan gewaagden, waren, gelijk helaas! bijna overal op Celebes het geval is (!?), bij brand verloren geraakt. Doch dit doet thans niets ter zake. Die vorstin nu had een' *Soelewâtañg*, of, zooals hij in de Bâsa-Bôeki heet, *Soelehâtañg*, en een' vertrouwden broeder, die haar in het bestuur zooveel mogelijk ter zijde stonden. De vorstin en haar' beide vertrouwelingen bewoonden dan ook tezamen één paleis. De vorstin hield haar verblijf in het midden; terwijl de Soelewâtañg een' kamer aan de Zuidzijde betrokken had, en daarom *Bîlí-ri-âttañg*, d. i. *Kamer aan de Zuidzijde*, betiteld werd, terwijl de geliefde broeder een vertrek aan de Noordzijde ingenomen had, en uit dien hoofde, den titel van *Bîlí-ri-âha*, of *Kamer aan de Noordzijde*, voerde. De titel van *Bîlí-ri-âttañg* was later voor goed door dien van *Soelehâtañg* vervangen; alleen die van *Bîlí-ri-âha* was tot op den huidigen dag gebleven.

Den derden November keerden wij des morgens tijdig naar Bâlañg-nîpa terug. Dit maal liep de weg, dien wij kozen, door het boven gemelde regentschap Tôndoñg, alsmede het Bôelo-bôelosche distrikt Tâlla, beide, naar het mij voorkwam, bijzonder vruchtbare, en terdege bebouwde, streken. Digt bij het koepeltje, kwamen wij op den grooten weg van Bikêroe naar

Balâñg-nîpa uit, en ongeveer te 12 ure bevonden wij ons weder te huis.

Een dag of acht later maakte ik eindelijk nog een' hoogst belangrijke reis naar het Zuidelijk gedeelte van de Afdeeling Oosterdistrikten, dat pas eenigen tijd na den tweeden Bonischen veldtogt (1859—1860) van Bantâeñg, waar het vroeger meê verbonden was, afgescheiden, en aan deze nieuwe Afdeeling toegevoegd is.

Hierbij verwijs ik den Lezer, ter bekorting van mijn reeds al te lang verhaal, naar W. M. Donselaar's Beschrijving van Bonthain en Boelecomba, voorkomende in het Delftsche Tijdschrift van taal- land- en volkenkunde, Deel III, No. 2.

Den 11 November zat ik dan alweder te paard, en dit maal in gezelschap van den Heer G. Na de rivier van Sañdjâï, en later die van Bariñgañg, overgetrokken te zijn, reden wij langs het huis van Âroe-Bariñgañg, dat aan den oever der rivier staat, door kampoñg Matjîní; trokken vervolgens de Bariñgañg-sche distrikten Marowâñging-riyâttañg en Patallâssañg, alsmede de Bo'elo-bo'elo-sche distrikten Bo'ewa en Patôñgkó door, totdat wij het regentschap Kâdjañg bereikten, en aldaar aan de baro'ega te Kanêke afstapten, waar wij den kontroleur Burlet aantroffen, die van Gadêya in Gantâraṅg herwaarts gekomen was, om volgens afspraak de reis verder met ons voort te zetten. Laat mij echter, eer ik verder ga, een paar woorden over het regentschap Kâdjañg in het midden brengen.

Naar men zegt, zou het zijn' naam ontleenen van de veelvuldig in dat landschap voorkomende en gewoonlijk tot vervaardiging van *kâdjañg*-matten gebezigde *koewalboomen* (Corypha Gebanga Bl.).

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Het staat tegenwoordig onder een' regent met den titel van Karâëñg-Kâdjañg, die een' soelewâtañg aan zijne zijde heeft, alsmede een elftal distriktshoofden. (*m*).

's Namiddags begaven wij ons nog verder Zuidwaarts naar het aangrenzende regentschap Lêmbañg, van wege de menigte valleijen (*lémbang*) aldus genoemd. Na een uurtje rijdens over de rijstdammetjes, dat juist niet bijzonder gemakkelijk ging, daar de grond ten gevolge van langdurige droogte zoo fameus gespleten was, dat onze paarden er gedurig met de pooten inzakten; kwamen wij gelukkig behouden in de baróega van Lêmbang-lôhe (lett. *groote vallei*) aan.

Het regentschap Lêmbañg wordt al wederom door een regent met den titel van Karâëñg-Lêmbañg bestuurd, die een' soelewâtañg en een' *lómpo*, insgelijks een soort van hoofd, lett. *groot*

(*m*.) Teweten:

1 Gâlla-Bâtoe,
2 Gâlla-Poëto,
3 Gâlla-Añdjôro,
4 Gâlla-Málêleñg,
5 Gâlla-Lômbo,
6 Gâlla-Pantâma,
7 Gâlla-Bantâlañg,
8 Matôwa-Lolîsañg,
9 Gâlla-Gânta,
10 Gâlla-Sapâya, en
11 Gâlla-Sâñgkalá.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

beteekenende, alsmede 5 distriktshoofden, onder zich heeft. (*n.*) Aanvankelijk dacht ik van Karâêñg-Lêmbañg nog een Boegineesch Handschrift te erlangen, daar hij mij wel volgens gewoonte vertelde, dat zijne collectie Manuscripten eene prooi der vlammen geworden was (!!), maar er toch bijvoegde, nog één stuk uit den brand gered te hebben. Met gespannen' verwachting zag ik dit document te gemoet. Doch groot was mijne teleurstelling, toen men mij slechts een zeer verfronst exemplaar van het door mij zelven uitgegeven Boeg. Heldendicht op den eersten Bonischen veldtogt van 1859 bragt.

13 November begaven wij ons naar de plaats, die van wege de daar *opgehoopte steenen* den naam van *Tâmboeñg-batôêka* draagt, alwaar een contract gesloten werd tusschen Âroe-Palâka Pâtta-Mâlâmpeë-gâmâna en het Hollandsch Gouvernement, waarbij bepaald werd, dat de daar in de nabijheid gelegen rivier van Bâtoe-lépá de grens zou uitmaken tusschen Bône en de landen van de Compagnie. De gecommitteerde van Âroe-Palâkka heette, zooals de regent van Lêmbañg mij mededeelde, *Sôêro-La-Ôedoe*, die van het Hollandsch Gouvernement *Dâêñg-Mañgellâê*.

Zoodra wij deze historische bijzonderheid vernomen hadden, reden wij de *platte steenen*, waar de rivier van *Bâtoe-lépá* zijn'

(*n.*) Teweten:

1 Gâlla-Lêmbañg,
2 Gâlla-Nânasá,
3 Gâlla-Djâla,
4 Gâlla-Tanêtte, waar Laîkañg onder behoort, en
5 Karâêñg-Tâñga-tâñga.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

naam van ontleend heeft, over, en bevonden ons toen op het territoor van den Regent van Wêro (*o.*) Nadat wij aldaar eenige oogenblikken in de barôega vertoefd hadden, reden wij door het regentschapje van Lâñge-lâñge (*p.*), en het thans bij Wêro behoorende Garâssiñg, alsmede de regentschapjes Bôroñg (*q.*) en Bâttañg (*r.*), en zoo kwamen wij in het regentschap Tîro, waar wij onzen intrek namen in de barôega van Ere-lêboe, na alvorens het graf van Dâtó-ri-Tîro, den eersten Apostel des Islams in deze streken, gepasseerd te zijn. Terwijl mijn' reisgenooten zich aan de staatzaken wijdden, maakte ik eens

---

(*o.*) Dit regentschap met een' bevolking van 513 zielen staat onder een' regent, alsmede de volgende hoofden :

Gallârrañg-Patôêwo,
Gallârrañg-Wêro,
Gallârrañg-Gôêntoeróe,
Gallârrañg-Sâóe,
twee âná-karâëñg's, of vorstenzonen,
één Maïjôwa,
één Lompo,
en één tâoe-tôwa, of oudste.

(*p.*) Lâñge-lâñge, met een' bevolking van 468 zielen, staat onder een' regent en een' soelewâtañg, alsmede twee gallârrañg's, één ânroñg-tâoe (*hoofd* of *aanvoerder*, verg. Mak. Woord, bl. 669, kol. 2, op *ûnroñg*), en drie *tâoe-tôwa's*, of *oudsten*.

(*q.*) Bôroñg met 156 zielen, staat onder een' gallârrañg met een' âna-karâëñg en een' tâoe-tôwa.

(*r.*) Bâttañg met 789 zielen, staat onder een' gallârrañg met een' *lompo*, een' *anroñg-tâoe* en drie *tâoe-tôwa's*.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

een wandelingje in de prachtige omgeving van Ere-lêboe, en ontdekte bij die gelegenheid, waaraan toch deze kampoñg den zonderlingen naam van *Ere-lêboe*, of *rond-water*, te danken had; men heeft namelijk in de nabijheid een' *bron, die uit een' ronden steen opwelt*. Toen ik bij mijne terugkomst onder de voor den Heer Burlet vergaderde hoofden de titels van die heeren (*s.*) hoorde opnoemen, vernam ik al wederom een paar mij geheel vreemde namen, teweten dien van *Karadépa* en *Karabîĵa*, of, zoo als anderen uitspraken, *Karedépa* en *Karebîĵa*. In het eerste geval heeft men bij *Kâra* aan een' verkorting van het Makassaarsche *karâëñg*, in het laatste geval aan het in mijn Makassaarsch Woordenboek (bl. 38, kol. 1) opgenomen' *kâre, een man van goede geboorte*, doch minder dan een *daëñg*, te denken. Maar wat beteekende nu het bijgevoegde *dépa* en *bîĵa?* Dit was een' kwestie, die mij zelfs de met die titels vereerde lui niet wisten op te lossen. Trouwens geen wonder, want de daar aanwezige hoofden muntten alles behalve door verstandelijke vermogens uit. Er was NB. een regent van *Bóroñg* tegenwoordig, wien men tot in het oneindige de eenvoudigste zaken moest voorkaauwen; en wanneer men hem dan vroeg, of hij het goed begrepen had, bleek het, dat hij de bedoeling der woorden niet eens gebrekkig weêr kon geven. Hoeveel moeite het kost, om met zulke menschen zaken te behandelen, hiervan kan men zich in Holland, ja zelfs dikwijls op Java, geen flaauw

---

(*s.*) Het Inlandsch bestuur van Tîro bestaat tegenwoordig uit een' regent en een' soelewâtañg, voorts een' lômpo, twee gallârrañg's, een' ânroñg-tâoe, en een' matĵôwa, alsmede een' karadêpa of karedêpa, en een' karabîĵa of karebîĵa.

denkbeeld vormen.

Maar om tot mijn' titels terug te keeren, later kreeg ik daaromtrent te Bîra, waar een jonge regent van geheel anderen stempel was, de volgende opheldering.

Karadépa, of *Karedépa*, zou af te leiden zijn van *dépa*, = *tépará*, = *lápará*, (*t.*) *uitspreiden, effenen*, en oorspronkelijk den man te kennen geven, die met het *effenen* der wegen en de *regeling* van andere zaken in het land belast was.

Bij *Karabîlja*, of *Karebîlja*, zou men aan *bîlja*, = *répé*, *breken, bros*, (Mak. Woord. bl. 438, kol. 2, *répé* No. 2) te denken hebben, dewijl te Poelêpeñg, een aan de rivier van Tîro gelegen' kampoñg van dat Hoofd, veel rijstpotten en ander aardewerk, of *breekbare waar* (*répé-répékañg*), vervaardigd werden.

Tegenwoordig staan deze hoofden volkomen gelijk met hun' collega's, en hebben zij volstrekt niets kenmerkend's meer.

Nadat mijn' reisgenooten hunne zaken afgedaan hadden, vertrokken wij ongeveer te één ure naar Bîra, langs een' weg, die vroeger van wege het puntige der steenen en rotsen bijna onbegaanbaar moet geweest zijn. Thans echter is die door de bemoeijenissen van den Heer Burlet, en van den tegenwoordigen Regent, van wien ik reeds boven met een enkel woord gewaagde, in de daad vrij goed te noemen, zoodat wij reeds te half vier ure in de baroêga van het op een' zeer rotsachtigen en heuvelachtigen grond gelegen en aan de landzijde door een'

(*t.*) NB. In mijn Makass. Woordenb. leest men op bl. 484, kol. 1, het woord *lâppará*; maar het schijnt wel, dat men onderscheid te maken heeft tusschen *lâpará, uitspreiden, effenen*, en het daar voorkomende *lâppará, vlak, effen*.

vierdubbelen muur van klipsteenen omgeven' Bîra arriveerden, waar ons terstond het ordentlijk voorkomen van de aldaar aanwezige hoofden in het oog viel. Waarschijnlijk is dit gunstig verschijnsel hoofdzakelijk hieraan toe te schrijven, dat de bevolking daar meestal van den handel leeft, en alzoo meer met beschaafde luî in aanraking komt, in alle gevallen een' zekere welvaart geniet, die elders te vergeefs gezocht wordt. Nadat ik een weinig uitgerust had, begaf ik mij terstond naar den zoo schilderachtig midden tusschen het geboomte gelegen' vijver van circa 79 voet lang en 30 voet breed, met een fraai gezigt op de aangrenzende hoogten der kampong, ten einde mij volgens gewoonte door een in Oost-Indie zoo onmisbaar bad te verfrisschen. Toen ik echter den volgenden morgen weder met hetzelfde doel daar kwam, werd mijn genot niet weinig vergald, als ik bespeurde, dat het water van dien vijver tot allerlei doeleinden, die ik thans liever niet noemen zal, gebezigd werd. Doch alvorens dien vijver te verlaten, mag ik niet verzwijgen, welk een' treurige vermaardheid die vijver in de laatste jaren bekomen heeft. Op zekeren dag waren daar weder twee Inlanders bezig om te mandiën, toen zij zich, in weêrwil van het verkoelende van zoo'n bad, toch in die mate opwonden, dat de een den ander doodstak. De familie van den verslagene wendde zich terstond tot de Rijksgrooten van Bîra, en wist deze heeren over te halen, dat zij den doodslager maar zonder vorm van proces ter dood veroordeelden. De toenmalige regent werd er wel op gehoord, maar was te zwak om zijn' toestemming te durven weigeren. En zoo werd de man maar eenvoudig naar den vijver gesleept, en daar aan een' nabijstaanden boom vastgebonden, ten einde een' neef des verslagenen de ge-

legenheid tot bloedige wraak te geven. Gelukkig was de met een' klewañg (soort van sabel) toegebragte wond niet doodelijk, zoodat de man, op het oogenblik toen de familie aanstalten tot de begrafenis maakte, uit zijn' staat van bewusteloosheid ontwaakte, en na verloop van eenigen tijd volkomen herstelde. Dit had ten gevolge, dat het voorgevallene ter kennisse van de Regering kwam, die er natuurlijk den Raad van Justitie te Makassar meê in wetenschap stelde. En dit Collegie kon zich volstrekt maar niet vereenigen met de uitspraak van de Birasche regtsgeleerden ; zoodat de Regent en al de Leden van den Hâdat onmiddellijk afgezet, en de schuldigen strengelijk gestraft werden.

Na dien tijd kwam er ook een' groote verandering in het Inlandsch Bestuur. Tegenwoordig bestaat dit in een' Regent met name Dâeñg-Râdja, een' Seelewâtañg, en vier distriktshoofden, te weten : Gâlla-Bîra, den Lêmbañg-lôhe, den Lêmbañg-kêke en den Poendôdó.

Vroeger had men een' regent en acht leden van den Hadat, waarvan vier eenvoudig adviseurs, de vier anderen ieder met de zorg voor een distrikt belast, waren.

De adviseurs waren :

1° een Pœwa-lôlo,

2° een Poenrâlle,

3° een Amânna-djâmboe, en

4° een Karâeñg-tôwa.

De vier andere leden van den Hadat, droegen de titels van :

1° Gâlla-Bîra,

2° Lêmbañg-lôhe,

3° Lêmbañg-kêke, en

4° Poendôdó.

Wegens het zonderlinge dier titels, heb ik mij alle moeite gegeven, om ze verklaard te krijgen. Ziehier, wat ik daaromtrent ten slotte van Dâêñg-Râdja vernomen heb, die mij nog laat in den nacht, na overal berigten ingewonnen te hebben, het volgende kwam mededeelen:

Poewá-lóho, een titel dien men ook in Tanêtte aantreft, beteekent letterlijk: een *jonge vader* (Mak. Woord. op *poewá* N°. 2, bl. 137, kol. 1), en is zooveel als: *de regterhand*, of *plaatsvervanger*, van den Regent, dezelfde die tegenwoordig *Soelewátañg* genoemd wordt.

Poeurálle zou een' verknoeijing zijn van *poeuráñga*, een' soort van boom, door de botanici *Gmelina Asiatica L.* genoemd. De moeder van het eerste hoofd van dien naam was juist onder de schaduw van zulk een' boom gezeten, toen zij van dit kind beviel.

Amánna-djámboe zou letterlijk beteekenen: *de vader van djámboe-vruchten*, (jambosa sp.); en de man, die het eerst dezen titel voerde, zou zulks daaraan te danken hebben, dat zijne moeder in de dagen harer zwangerschap bijzonder veel trek naar deze vrucht gevoelde.

Karáñg-tówa is slechts een oude afgetreden' Regent, die nog met zijn' rijpe ondervinding te hulp kwam.

Gálla-Bíra is eenvoudig de *Gálla* of *Gallárrañg* van kampoñg *Bíra-lóhe*, lett. *groot-Bíra*. (NB. *lóhe* is wederom Bergdialect voor *lówe*, *groot* of *veel*.)

De *Lémbañg-lóhe* had de kampoñg's Poeñgkarêsse, Toeligânra, Dâñgke en Lañggâna onder zich. Hij zou primitief den titel van *Lémbañg-lóhe* gekregen hebben, dewijl zijne moeder van wege een' moeijelijke verlossing een' menigte (*lóhe* = *lówe*, *veel*)

van *sâuro's* of Inlandsche doctoressen bij zich gehad had. Deze afleiding komt mij echter wel wat al te gezocht voor. Misschien bestond er in vroeger' dagen een kampong̃ *Lémbang̃-lóke*, en kreeg het hoofd daarvan met weglating van het woord *Karâeng̃*, den titel van *Lémbang̃-lóke*, zooals nog heden ten dage de tweede regent van Bantâëng̃ eenvoudig de *Tompo-bôêloe* genoemd wordt, in stede van het *Hoofd van Tompo-bôêloe*.

De *Lémbang̃-kéke* had het beheer over kampong̃ *Bîra-kéke* of *klein-Bîra*; en zou daarom den titel van *Lémbang̃-kéke* bekomen hebben.

Wat eindelijk den *Poendôdó* betreft; deze had de kampong̃'s *Toenége* en *Tapâssang̃* onder zich. De moeder van den man, die het eerst dien titel ontving, zou na het eten van *dódoró*, een' onder de Inlanders zeer geliefkoosde lekkernij (Vergel. Mak. Woordenb., bl. 364, kol. 2), van dezen zoon bevallen zijn, die daarom met den naam van *Poendôdoró*, of bij verkorting *Poendôdó*, bestempeld werd. (Over dit voorvoegsel *poen* vergel. men Mak. Woordenb., bl. 90, kol. 2, op poeng̃, enz. No. 1.) Zoo iemand zich soms verwonderen mogt, dat deze titels niet Boegineesch maar Makassaarsch zijn, zoo wete hij, dat in die streken meer Makassaarsch dan Boegineesch, ofschoon alles behalve zuiver, gesproken wordt. Bîra stond dan ook in vroeger' dagen onder Gôwa, waaraan het jaarlijks een zekere hoeveelheid *bîrang̃*, soort van *grof wit linnen*, als bewijs van hulde moest leveren. Hieraan zou het dan ook, met weglating van de nasaal aan het einde, den naam van *Bîra* te danken hebben.

En thans spoed ik mij, om van dit taalkundig onderwerp af te stappen, en den Lezer liever nog het een en ander mede te deelen van een allerbelangrijkst uitstapje, dat wij naar de nabij

gelegen' grotten en onderaardsche gangen van Bîra gemaakt hebben.

Er zijn hier namelijk in een bosch drie breede, denkelijk wel vijftig à 60 voet diepe kuilen, vol nissen en onderaardsche holen, bekend onder den naam van *Lintâttará*, hetgeen een' zamentrekking schijnt te zijn van *Lîyañŋ-tâttará*. Dit *lîyañŋ* of *léyañŋ* is het gewone Makassaarsche woord voor *hol* of *spelonk* (vergel. Woordenb. op *léyañŋ* No. 1, bl. 512, kol. 2). Wat echter *tâttará* betreft; hierover zijn de geleerden het niet eens. Sommigen beweren, dat het oudtijds in die streken hetzelfde als het Makassaarsche *lântañŋ*, *diep*, beteekend zou hebben. Anderen daarentegen denken hier aan de ook in mijn Woordenboek (bl. 312, kol. 1) aangegeven' beteekenis van *vlak*, omdat het daar beneden in de diepte eenigzins *vlak* terrein zou zijn. Doch genoeg hierover. Deze *Lintâttará's* nu stonden bij de bevolking in zeer slechten reuk. Men verhaalde zelfs, dat zij in oude, ja ook nu nog in later' tijden gebezigd werden, om daar, hetzij misdadigers, of menschen tegen wie men een' wrok koesterde, levend in te gooijen, en zoo te verpletteren. Dit wekte natuurlijk in ruime mate onze nieuwsgierigheid. Gelukkig, dat de Heer G. een gewezen zeeman was, en dus beter klimmen konde dan ik. Hij daalde langs een' boom, als ware het een mast, naar beneden, alleen door een' Inlandschen schrijver gevolgd; en toen hij eenmaal daar was, lieten wij ook eene aangestoken' lantaarn afzakken. Daardoor was G. in staat gesteld, om zelf alles naauwkeurig te bezigtigen, en ook ons zooveel mogelijk aan te tooñen, hoe het er op de oppervlakte en in de nissen, alsmede in de holen, uitzag. En nu werd het volkomen duidelijk, dat er geen' kwestie van moordholen of dergelijke was. Wel trof men in die *Lin-*

táttará's een' menigte doodsbeenderen aan, maar deze lagen geregeld bij elkander, en waren zelfs voor een groot gedeelte in van boomstammen vervaardigde lijkkisten neêrgelegd. Hier en daar stonden zelfs een aarden bakje en een' gendi bij de lijkkist. Tevens ontwaarde men op enkele plaatsen de beenderen van een' buffel, welligt als offer voor de dooden daar geslagt. Dat er in één van de *Lintáttará's* ook het gewei van een hertebeest gevonden werd, was waarschijnlijk hieraan toe te schrijven, dat het beest door jagers vervolgd, bij ongeluk in dien afgrond neêrgestort was.

Doch om kort te gaan, er bleef bij ons geen twijfel over, of deze *Lintáttará's* waren vóór de invoering van het Islamisme de gewone begraafplaatsen dier streken. Welligt dat de voornamen daar een lijkkist kregen, de geringen slechts eenvoudig bijgezet werden.

In de tweede van de door ons bezochte *Lintáttára's* meende G. overblijfselen van een in den wand uitgehouwen beeld te herkennen. Wat of dit nu geweest zij, een Sjiwa- of Boeda-beeld, of misschien iets van geheel anderen aard, blijft onzeker. Ondertusschen zou het stellig niet onbelangrijk zijn, om nogmaals, maar van te voren behoorlijk uitgerust, in die holen af te dalen.

Nadat G. de twee grootste van die *Lintáttará's* van binnen bezocht had, en wij ons overtuigd hadden, dat de derde, die nog steiler naar beneden liep dan de twee andere, een' begraafplaats van gelijken aard was, vervolgden wij onze wandeling, totdat wij aan een' grot kwamen, die bekend stond onder den naam van *Baráya*. Volgens zeggen van de Inlanders zou die grot aldus genoemd zijn, omdat daar eertijds een' *bára*, of *met omheiningen afgeperkte ruimte voor de hertenjagt*, geweest was (Vergel. Mak. Woord. op *bára* N°. 1, bl. 188, kol. 1). Die

grot had echter niets bijzonders. De grootste, ja eenige, merkwaardigheid er van, was, dat die eenige maanden geleden, tot verblijf gestrekt had aan zekeren Dâêñg-Karâêñg, een' van Saleijer weggeloopen' moordenaar, die daar geruimen tijd met zijn gezin gehuisd had, doch later te Bantâêñg gepakt, en in handen der justitie overgeleverd, werd. Die grot had van achteren een' engen uitgang, waardoor hij vervolgd wordende wist te ontkomen. Toen ook wij, van die naauwe passage gebruik makende, den weg naar onze baroêga weder insloegen, was ons gevolg, dat nog maar steeds geduldig aan den ingang stond te wachten, niet weinig verbaasd, op het vernemen dat de tôêwañg's al bijna te huis waren.

Regt voldaan over deze wandeling en in het geheel over ons verblijf in Bîra, zetteden wij den 16den November des morgens te 8 ure onze reis al weder voort.

Ofschoon deze weg nog niet zoo goed in orde gebragt was als die van Tîro naar Bîra, viel de rid ons echter nog al meê, en bereikten wij binnen een paar uur de baroêga van het regentschap Lêmo-lêmo. (*u.*)

De gansche streek is hier weinig bebouwd; trouwens de grond is te steenig, om voor iets anders dan djagoñg-tuinen te kunnen gebezigd worden. Dat men hier overvloed van steenen heeft, is vooral ook zigtbaar aan den muur van los op elkander gestapelde klipsteenen, ter hoogte van 8, en ter dikte

---

(*u.*) Dit regentschap heeft, na de aanhechting van *Âra*, een' bevolking van 685 zielen, en staat tegenwoordig onder een' regent met twee gallârrañg's, waarvan één de gallârrañg van *Âra* is, alsmede vier âna-karâêñg's.

van 4 voeten, die de kampoñg omgeeft. Die versterking moet hier tijdens den oorlog met Bone van 1824 aangelegd zijn.

Binnen de kampoñg is ook, gelijk men bij Donselaar ter aangeh. pl., bl. 174, lezen kan, eene merkwaardige grot, ruim 50 voet diep, en schuins naar beneden dalende, op wier bodem zich eene kom met helder drinkbaar water bevindt, dat in de behoefte der bewoners voorziet, doch op niet gemakkelijke wijze, langs het glibberige en steile rotspad, verkregen wordt.

Wat mij in Lêmo-lêmo vooral belang inboezemde, was de groote werf van meer dan tweehonderd Inlandsche vaartuigen, daar de menschen van Lêmo-lêmo over gansch Celebes als de beste Inlandsche scheepstimmerlieden bekend staan. En ofschoon ik nu reeds dikwerf dagen lang op allerlei smeerige Makassaarsche en Boeginesche praauwen had doorgebragt, ten einde de constructie en de Inlandsche benamingen van al de deelen te leeren kennen, meende ik toch, dat het voor mij hoogst nuttig was, om zulkeen' werf te bezigtigen, vooral daar ik op het moment een' gewezen' Hollandsch' zeeman bij mij had, die mij des noods de vereischte opheldering omtrent het zamenstel dier praauwen geven konde. Ik moet dan ook gulweg bekennen, dat ik vroeger bij gebrek aan scheepskennis, en van wege het moeijelijke om zich op zoo'n vol gepropte praauw behoorlijk te oriëntéren, eenige zaken verkeerd begrepen, en daardoor minder juist in mijn Makassaarsch Woordenboek opgegeven heb. Ten gevalle van de beoefenaren der Makassaarsche literatuur heb ik de daarop betrekking hebbende verbeteringen hieronder in een' Noot bekend gesteld. (*e.*)

(*e.*) Verbeteringen en toevoegsels behoorende bij het door

Nadat wij stellig meer dan twee uren op die werf hadden doorgebragt, kwam vriend Burlet, die ons voorgesteld had, om van één dier Lêmo-lêmosche praauwen gebruik te maken, en over

---

schrijver dezes in 1859 uitgegeven Makassaarsch Woordenboek:

Bl. 49, kol. 1, reg. 27. Achter: „*lôlo* No. 4;" in te lasschen: „zooveel als een *nagelbank*;"

Bl. 54, kol. 1, reg. 26. Achter: „*goed vastgedraaid heefl.* (G. G.)" in te lasschen: „

„Dit *kêtoe* ook gebezigd van de *balken* eener *praauw* boven de *pâñgka's*, die dan dezelfde dienst doen, als de *tôêmbalâ's* boven de *gâdiñg's* en *sâloró's*."

Bl. 91, kol. 2, reg. 11. Achter: „Men zie beneden." in te lasschen: „

„ — *Pâñgka-patôêboeñg, klink.* Vergel. *patôêboeñg-tôêboeñg* op *tôêboeñg*."

Bl. 127, kol. 2, reg. 10 van onderen. Achter: „boven de *pagoelîñgañg*" in te lasschen: „door onze zeelui *uithouders* genoemd."

Bl. 197, kol. 1, reg. 8. Achter: „denken doen. (Rap. K. G.). Boeg. idem." in te lasschen: „

„*Bâra-barâta* volgens praauwvoerders van Bâlañg-nîpa (Oosterdistrikten) de *dwarslegger* van een praauw, waar de *lêñgóe-lêñgóe* op rust, bij ons een *kraanbalk* genoemd. Vergel. *tjakâkkañg*, op *tjâká*, en *lêmba-lembârañg* c. op *lêmbará*."

Bl. 285, kol 2, reg. 13. Achter: „*Patôêmpá, een stut*" in te lasschen: „bijvoorbeeld op zij van een' praauw in de *lañggâñg*. (Vergel. lâñgga.)"

Bl. 299, kol. 2, reg. 12. Achter: „ = *palâñgga*" in te

Tanabêroe naar Boeloekoêmpa te zeilen, ten einde onze wel wat al te vermoeide paarden over land derwaarts te laten leiden, informeeren, of wij nog niet gereed waren, dewijl wij anders gevaar liepen, om,

---

lasschen: „*stapel-* of *kielblokken.*"

Bl. 300, kol. 1, reg. 8. Onder: „ = *tátalá* No. 1" in te lasschen: „

„ᨀᨚᨈ (têbañg). — *Têbañg-ãñjdjoñg.* Volgens scheepstimmerlieden van Lêmo-lêmo aldus genoemd een' plank, die soms tusschen de *pátti-pátti* en *ãñjdjoñg* wordt aangebragt, tot steuning van *ãñjdjoñg* en *soerémpá's.*

Bl. 301, kol. 2, reg. 4. In plaats van: „in de *pañgépé-lóênasá.*" te lezen: „meer naar boven, aan de buitenzijden van de *pañgépé-lóênasá's.*"

Bl. 322, kol. 2, reg. 1. In plaats van: „ als 't ware" enz. tot: „Boeg. idem." ingesloten, te lezen: „

„aan de binnenzijde boven de *sóloró's* aangebragte balken, die aan stuur- en bakboordzijde boven het dek uitsteken. Boeg. idem."

Bl. 337, kol. 2, reg. 16. In plaats van: „târi-târipañg" tot: „(Rap. K. G.)" ingesloten, te lezen: „

„Târi-târipañg, vierkante blokjes hout, die van onderen over de geheele lengte van het vaartuig, van boven in het hout uitgekapt zijn, tot het geven van meerdere stevigheid, en wel *drie* in de breedte, te weten één op de *lóênasá*, en één op ieder van de *pañgépé-lóênasá's* (Rap. K. G.)."

Bl. 368, kol. 1, reg. ult. Achter: „*knieschijf.*" in te lasschen: „ Soms ook aldus genoemd de *lódjoñg* eener *praauw.* Vergel. *lódjoñg.*"

Bl. 373, kol. 1, reg. 7. Achter: „Ook naam eener *kris.*"

als de wind ging liggen, geruimen tijd op het zoute sop te moeten dobberen. En aangezien ook ons dit vooruitzigt niet bijzonder toelachte, spoedden wij ons naar de reeds gereed lig-

---

in te lasschen :„ — Insgelijks gebezigd van een' door de gansche lengte van het vaartuig doorloopende *bŏ́ewa-boewẫdja*. Vergel. *boewẫdja*."

Bl. 381, kol. 1, reg. 4, v. o. Achter: „kanon rust. Boeg. idem.„ in te lasschen: „Volgens scheepstimmerlieden van Lêmolêmo ook aldus genoemd de *dwarslegger* van een' praauw, waarop de *lẽñgóe-lẽñgóe* rust, bij ons *kraanbalk* genoemd. Vergel. *lémba-lembárañg* c op: *lémbará*."

Bl. 396, kol. 1, reg. 8. Achter: „waar de *pâñgka's* zich bevinden." in te lasschen :„

„Bij ons heet dit de *piek*."

Bl. 414, kol. 1, reg. 8. Achter: „het overtollige water te ontlasten." in te lasschen :„

„Door anderen *djóló*, of *trechter* genoemd."

Bl. 416, kol. 2, reg. 7. v. o. Achter: „*padoewâkañg* en van andere vaartuigen." in te lasschen :„

„Zulkeen *pañjdjáriñg-djáriñg* bestaat dan gewoonlijk in latten van *bamboe* of *pinañg*, met een' kleine tusschenruimte aan elkander verbonden, door middel van *rotting* of *gamoeti-touw*. Daaronder dan *kâdjañg* aangebragt, en zoo op de *bŏ́ekkóe* gelegd."

Bl. 421, kol. 1, reg. 7, v. o. Achter: „*trechter*." in te lasschen :„

„Volgens sommigen ook = *djonjdjónggañg*."

Bl. 473, kol. 1, reg. 9, v. o. Achter: „Van daar ook ge-

gende praauw, waarmede wij een uur later het regentschap Tanabêroe bereikten. (*w.*)

Daar in dit ellendig regentschapje zonder handel of rijstbouw, welks bevolking slechts door wat visscherij en het planten van djagong in haar onderhoud tracht te voorzien, weinig heil voor ons

---

bezigd van de" in te lasschen: „*stapel-* of *kielblokken*, dat is:"

Bl. 495, kol. 1, reg. 11. Achter: „(c) de plank, waarop de *lêngóe-lêngóe* van een schip rust;" in te lasschen: „bij ons een *kraanbalk* genoemd. Volgens scheepstimmerlieden van Lêmo-lêmo heet dit *tjakákkang*. Vergel. op *tjáká*. Op Balangnîpa (Oosterdistrikten) door praauwvoerders genoemd: *bárabaráta*. Vergel. op *baráta*."

Bl. 509, kol. 2, reg. 3, v. o. Achter: „*bak*, op een praauw," in te lasschen: „soms ook *dôêlang-dôêlang* genoemd."

Bl. 606, kol. 1, reg. 4 Achter: „*besprenkelen*" in te lasschen: „(3°. sôloró), bep. sôloroka, *oplangers*, soort van balken aan de binnenzijden van een' praauw, tusschen de *gádíng's* (vergel. *gádíng* N°. 2) en *tádjó's* (vergel. *tádjó*) aan te brengen."

Bl. 897, kol. 1, reg. 20. In plaats van: „tâdjó" te lezen: „*sôloró*."

reg. 22. Achter: „Vergel. Woord." bij te voegen: „ op *sôloró* N°. 3."

Bl. 905, kol. 2, reg. 3, v. o. „(giek)" weg te laten.

(*w.*) Tanabêroe, met zijn' bevolking van slechts 131 zielen, heeft een' regent, één gallârrang, één ânrong-tâoe, en één *ámmátâoe*. Evenals de titel *ânrong-tâoe*, zoo beteekent ook die van *ámmá-tâoe* letterlijk *menschenmoeder*.

te halen was, vertoefden wij daar niet langer dan hoogst noodig; en arriveerden ongeveer des namiddags te vijf ure te Gadêya, in het regentschap Gantârañg, en wel in de aangename woning van onzen zoo gullen gastheer en reisgenoot Burlet, om ons en onze rossen daar eens goed te restaurêren en vervolgens over Bonto-tâñga en Djôdjoló, welke regentschappen wij ook nog wilden bezoeken, naar Bâlañg-nîpa terug te keeren.

Het regentschap Gantârañg, met zijne bevolking van 5836 zielen, heeft tegenwoordig een' regent en een' soelewâtañg, alsmede een 25 hoofden van minder rang, (*x*.) waaronder de *djânnañg's* (soort van *hoofd*, vergel. Mak. Woordenb. bl. 410, kol. 2) van *Kalakôñgkoñg* en *Térañg-térañg*, die met goedvinden van den regent zelven, onmiddellijk onder den kontroleur staan.

Van Gantârañg uit had ik nu ook nog een uitstapje naar

(*x*.) Teweten:

1 een' Lômpo,
2 Gallârrañg-Gantârañg,
3 Gallârrañg-Bôroñg,
4 Djânnañg-Barâba,
5 Djânnañg-Bôewa,
6 Âroe-Matôwa,
7 Djânnañg-Kalakôñgkoñg,
8 Djânnañg-Têrang-têrañg,
9 Matjôwa-Pônre-riyâttañg,
10 Matjôwa-Sapîri,
11 Matjôwa-Gâloeñg-bêroe,
12 Matjôwa-Limpânno,
13 Matjôwa-Kasoewâra,

de Noordelijk gelegen' regentschapjes Tâla (*ij.*), met zijn' 203, en Paliyôwi (*z.*), met zijn' 156 zielen bevolking, kunnen maken. Doch liever bepaalde ik mij tot een bezoek bij den regent van Gantârañg, die mij, daar hij den ganschen togt met zijn' kontroleur meêgemaakt had, onderweg als een wakker en geschikt hoofd voorgekomen was, van wien ik dan ook nog eenig nut voor mijne studiën hoopte te trekken. En zie! ik vond mij in mijne verwachting niet bedrogen, want, nadat ik met hem en zijne vrouw een poosje had zitten praten in zijn' tamelijk nette woning te Sapîri, kreeg ik ten slotte een Boegineesch handschrift over Inlandsche wetten en contracten meê naar huis, ten einde afschrift daarvan te nemen. Op mijn toertje naar

---

14 Maṭjôwa-Bôṭjo-boṭjôwa,
15 Maṭjôwa-Kâssí,
16 Maṭjôwa-Toroliya,
17 Maṭjôwa-Pônre-râya,
18 Maṭjôwa-Ṭjarâmpoe,
19 Maṭjôwa-Gâloeng-beroêwa,
20 Maṭjôwa-Pâwo,
21 Maṭjôwa-Papañjdjâya,
22 Maṭjôwa-Kasimpoerañg,
23 Maṭjôwa-Nîpa,
24 Maṭjôwa-Gadêya, en
25 den Tôdó van Kaloemême. (NB. *Tôdó* titel van een *hoofd*, vergel. Mak. Woordenb. bl. 315, kol. 1.)

(*ij.*) Tâla heeft een' regent en één ḍjânnañg.

(*z.*) Paliyôwi heeft een' regent, één lômpo, één gallârrañg en één tôdó.

Sapîri werd ik vergezeld van bovengemelden D̂jânnañg van Kalakôñgkoñg, die mij al rijdende verhaalde, dat zijn landschap oudtijds Tana-kôñgkoñg heette, en dien naam tijdens de Gôwasche overheersching bekomen had, dewijl de toenmalige D̂jânnañg met de zorg voor 's koning's *honden* (in het Mak. *kóñg-koñg* genoemd) belast was.

Behalve het bovenvermelde Handschrift van Karâëñg-Gantârañg, kreeg ik ook van zekeren Ali, een' gewezen' discipel van Goudswaard, een stuk behoorende tot de La-Galîgo-literatuur, en bekend onder den naam van *Laóna Sawéri-Gádiñg ri-Marapáttañg*, d. i. *togt van Sawéri-Gádiñg naar de Onderwereld*, te leen.

Gedurende mijn verblijf te Gadêya, maakte ik ook nog een' groote wandeling met mijn' gastheer door de onderscheiden' kamponğ's daar in de buurt, die tegenwoordig, dank zij de zorgen van den Heer Burlet, een prachtig voorkomen hebben, en van vorstelijke wegen voorzien zijn. Ja, mij dunkt, dat ook dit gedeelte der Oosterdistrikten meer en meer vooruitgaat. Jammer slechts, dat het aan de monding der Têko gelegen fortje Carolina door de militaire magt geheel ontruimd, en aan eenige oppassers overgelaten is. De kontroleur heeft daar dus in den regel niet veel conversatie meer. Gelukkig, dat Tôewañg-Iñgge er voor goed gevestigd is.

Na ons aldus bij den Heer Burlet weder behoorlijk voor de reis gesterkt te hebben, gingen wij met hem in den morgen van 19 November op nieuw en route naar Bonto-tâñga. Eerst liep de weg naar Kaloemême, met zijn prachtig saguweerbosch. Daarna staken wij de Lêmbañg-rivier over, en rigtten wij onzen koers naar het landschap Danôewañg in Panjikôkañg, om ons

zoo naar het in datzelfde regentschap (*aa.*) gelegen Manjâmpa, waar men overvloed van bamboe en timmerhout vindt, te begeven. Het laatste gedeelte van den weg naar Bonto-tâñga, en ook dit land zelf, waren bijzonder dor. Het hoofd van dit regentschapje, met zijn' bevolking van 162 zielen (*bb.*), viel insgelijks weinig in onzen smaak. Het beste, wat ik van den man gehoord heb, was dat hij zelf begreep voor zijn' hooge (!?) betrekking ongeschikt te zijn. Tot overmaat van ramp, waren wij naauwelijks in de barôega van Bonto-tâñga gearriveerd, of daar kregen wij een' vreeselijke onweêrsbui, zoodat het overal duchtig begon te lekken, en al de vergaderde hoofden onder de bamboezen banken de wijk namen, dan alleen er eventjes uitkomende kijken, wanneer hun bij name iets gevraagd werd. Potsierlijke vertooning! niet waar? — Wanneer men dat in het deftige Holland eens zag!!

Den 20 November zaten wij reeds te 6 ure weder te paard, dewijl mijn' reisgenooten dien dag veel af te doen hadden. Wij reden langs de woning van het thans onder Wêro staande landschap Garâssiñg, en vervolgens door het regentschap Oêdjoeñg-lôhe, die wieg en bakermat van Lamâtti's vorsten, met zijne bevolking van 882 zielen, onder het bestuur van een' regent met zijn' soelewâtañg, en nog drie andere hoofden (*cc.*), en

---

(*aa*) Het regentschap Pañjikôkañg heeft een' regent met den titel van gallârrañg, en nog twee andere gallârrañg's, voorts één anroñggoêroe, één pañgoêloe, en één tâoe-tôwa.

(*bb.*) Bonto-tâñga staat onder een' regent met een' soelewâtañg, een' gallârrañg en een' ana-karâëñg.

(*cc.*) Teweten:

1 een' Gallârrañg.

bereikten ongeveer te 11 ure de barôega van het regentschapje Djôdjoló, dat slechts onder één gallârraŋ staat, en zijn' naam van het volgende ontleend zou hebben.

Toen de *Towaŋkê*, of *menschen die met Âroe-Palâkka Pâtta Mâlâmpeê-gâmâna* naar *Batavia*, en alzoo naar *de Âŋke-rivier*, geweest waren, door hun' Heer, die zich toen in Kâdjaŋ bevond, landwaarts in gezonden werden om vruchten te zoeken, vroegen zij aan iemand dien zij op den weg ontmoetten, hoe het land heette, dat daar voor hen lag. Deze zou dit evenmin als de *Towaŋkê* geweten, en geantwoord hebben: *Wijs het mij maar*, teweten: waar gij heen wilt; dan zal ik er u wel brengen. Deze woorden nu beteekenen in het Boegineesch: *Djâllô-mani;* en hier hadden die Towaŋkê van gemaakt: *Djôdjoló.*

Dewijl mijn' reisgenooten hier niet veel zaken te verrigten hadden, vervolgden wij reeds te drie ure de reis, zoodat wij nog dienzelfden dag, ongeveer te vijf ure, in de vroeger reeds door mij bezochte barôega van Tanêtte, waar de regent van Oud-Boeloekôempa zijn' residentie houdt, aankwamen.

Ik bepaal mij thans enkel tot de mededeeling, dat deze regent, die vroeger soelewâtaŋ van Bôêlo-bôêlo was, geen van de minsten onder zijn' ambtgenooten te achten is, alsmede, dat hij een' soelewâtaŋ en acht andere hoofden onder zich heeft (*dd.*).

---

2 Soelewâtaŋ-Toerôeŋgaŋ, en
3 Ânroŋggôêroe Palâmbará.
(*dd.*) Teweten:
1 den Lômpo van Oud-Boeloekôempa,
2 Gâlla-Bôêloe-bôêloe,
3 Gâlla-Djâwi-djâwi,

Over den oorsprong van den naam *Boelaekoémpa*, of *Boelaekoémba*, zijn de Inlandsche geleerden het alweder niet eens. Een *berg* (Boeg. *boélóé*) *Koémpa*, zooals sommigen mij vroeger wel eens verhaald hebben, wordt hier tevergeefs gezocht. Anderen willen beweren, dat men hier te denken hebbe aan een' *berg* of *heuvel*, waar men nog al veel *koémpañg's*, of *sáyá-koémla's*, d. i. een' soort van bij de Inlandsche dames zeer geliefkoosde torren (Vergel. Mak. Woord. bl. 578, kol. 1), aantreft. Doch, ik moet openhartig bekennen, dat ik op reis geen enkele van die torren ontmoet heb. Ware het land nu maar *Bóewa-poewósa*, of *Bóewa-Sanrâñgañg*, een' soort van *kleine kastanjes*, die men hier nog al veel te zien krijgt, gedoopt geworden; zoo zou ik als man van ondervinding meê kunnen spreken.

Den volgenden ochtend namen wij tijdig van den Heer Burlet, die naar Gadêya terugkeerde, afscheid, en spoedden ons langs den grooten weg door het bosch van Ampârâñg en over Bikêroe naar Bâlañg-nîpa terug.

Van nu af aan maakte ik met ernst aanstalten, om mijne reis naar de Binnenlanden verder voort te zetten. En juist was ik op het punt, om over land naar Tâkalâllá in Mariyo-riwâwo te vertrekken; toen ik in den avond van 2 December per extra-post de tijding ontving, dat mijn vriend Goudswaard te Bantâeñg den vorigen dag, juist terwijl zijn oudste zoontje aan een' erge typhus-

---

4 Gâlla-Bintarôñga,
5 Gâlla-Balantarôwañg,
6 Gâlla-Kambóéno,
7 Gâlla-Bóétta-kêke, en
8 den Lômpo van Batoe-karôpa.

ziekte leed, plotseling de cholera gekregen had, en eenige uren later daaraan bezweken was. Ik wijzigde daarom mijne reisplannen, en reed den volgenden ochtend nogmaals naar Bantâëñg, ten einde de ongelukkige weduwe zooveel mogelijk met raad en daad van dienst te zijn, en tevens in het belang van de daar door het Nederlandsch Zendeling-genootschap opgerigte, en zoo hoog bij het Gouvernement, ja bij ieder weldenkend mensch, aangeschreven staande school de noodige maatregelen te nemen. Zoodra ik te Bantâëñg aangekomen was, spoedde ik mij naar de woning van den daar aanwezigen officier van Gezondheid, Dr. Cramer, bij wien ik thans mijn intrek zoude nemen. Terstond hoorde ik reeds, dat de weduwe van mijn' vriend ieder oogenblik een nieuwe slag verbeidde in het overlijden van haar' oudsten lieveling. Ik stond dan ook reeds dienzelfden dag aan het sterfbed van het haar zoo dierbare kind!

Wanneer men hierbij bedenkt, dat de cholera te Bantâëñg gedurig zijne slagtoffers bleef eischen, tot zelfs onder de bedienden van die arme Mevr. G., zoodat menigeen die weleer zoo geliefde woning begon te schuwen; als men alverder zich voorstelt, hoe een ieder, dien ik te Bantâëñg ontmoette, mij het naar menschelijke berekening voor die plaats en hare omstreken bijna onherstelbaar verlies herinnerde; dan laat het zich ligtelijk denken, dat ik thans sombere, ja treurige, dagen sleet, daar, waar ik nog onlangs zoo menig genoegelijk en nuttig uur had doorgebragt. Geen wonder, dat ik in weêrwil van het alleraangenaamst gezelschap, en in weêrwil van het allergulst onthaal, van mijnen gastheer, blijde was, dat ik een oord van zoo gemengde herinnering reeds den 8 December weder vaarwel kon zeggen.

In den avond van 9 December te Bâlañg-nîpa teruggekeerd, had ik gehoopt, na een paar dagen rustens mijne reeds lang voorgenomen' reis naar Tâkalâllá en verder eindelijk te kunnen volvoeren. Maar zie! al wederom hadden zich bezwaren daartegen opgedaan; zoodat mijn vriend Bakkers mij in zijn schrijven ten sterkste ontried, om dit plan reeds nu te volvoeren. In alle gevallen achtte hij het raadzaam, dat ik een maand of drie daarmeê wachtte. Hoewel noode, besloot ik den raad van mijn' vriend op te volgen, en eerst over Tjâmpa naar Makassar terug te keeren.

Ik nam alzoo den 17 December een hartelijk afscheid van mijn' vriend en gastheer met de zijnen. Maar het scheen wel, of het ongeluk mij begon te vervolgen. Bevreesd als Mevrouw Swaving was, dat ik onderweg gebrek zou lijden, had zij mij den vorigen avond een' *rântañg*, of mand met onderscheiden' verdiepingen, gereed laten maken, rijkelijk van allerlei keurige spijzen voorzien. Mijne koelie's kregen daarom in last, om, dewijl het pas volle maan geweest was, nog des nachts met die rântañg, alsmede mijn' kleêren en veldbed, vooruit te loopen, en mij dan den volgenden dag in de woning van zekeren Âroe-Têko, waar ik gevoegelijk zou kunnen overnachten, af te wachten. Maar wat gebeurde er? Nadat ik vlak voor de woning van Swaving, die mij nog ten overvloede een' gids meêgegeven had, de Tâñgka-rivier overgestoken, en alzoo op Bonisch terrein gekomen was, volgde ik zooveel mogelijk denzelfden weg als gewoonlijk door den postbode tusschen Bâlañg-nîpa en Tjâmpa genomen wordt; doch weldra geraakte ik een weinig aan het dwalen. Toen ik eindelijk de plaats bereikt had, waar gemelde Âroe-Têko volgens de beschrijving wonen

PERPUSTAKAAN NASIONAL

moest, vernam ik, na een' poos vergeefs gezocht te hebben, dat die Meneer Âroe-Têko reeds een paar maanden dood was. Hij had bij gelegenheid, dat hij te Lamôñj̃j̃oñg aan de toptafel zat, ruzie gekregen met den zoon van Âroe-Lamôñj̃j̃oñg. En dit was ten slotte zoo hoog geloopen, dat laatstgenoemde den gast overhoop gestoken had. Het volk van Âroe-Têko hierover natuurlijk zeer gebelgd, had getracht den vorst van Lamôñj̃j̃oñg met de zijnen gevoelig te tuchtigen. Maar het schijnt wel, dat dit een' wanhopige onderneming was; ten minste moeten die menschen van Têko, wanneer het verhaal waarheid behelst, een geducht pak gekregen hebben, en meerendeels uit die streek verdreven zijn. Doch hoe het zij, mijn' koelie's waren door dit ongeval het spoor bijster geraakt, zoodat zij niet meer wisten, welken koers te nemen; en die heerlijke râñtañg, waar ik mij zoo op verheugd had, liep ik alzoo deerlijk mis! Tot overmaat van ramp werd ik bij het zoeken naar de koelie's door een' geweldige onweêrsbui overvallen, die stellig wel een paar uur aanhield. Gelukkig dat ik nog bij tijds, toen de regen op zijn hevigst was, in een klein huisje aan den weg kon schuilen. Als het weder een weinig bedaard was, zette ik mijn onderzoek verder voort. „Maar" hoor ik den Lezer, dunkt mij, vragen, „waarom u niet gewend tot den opvolger van dien Âroe-Têko?" Wel nu, dat heb ik ook gedaan, en toen tot antwoord bekomen, dat er een was. Maar hoe hij heette, wist men mij niet te zeggen. Ondertusschen vond ik toch iemand, die zijn huis zou kunnen aanwijzen. En als ik eindelijk de woning van dien Anonymus bereikte, gaf hij mij de verzekering, dat er nog in het geheel geen' keuze voor een' nieuwen vorst gedaan was. Echter behoorde de Anonymus tot de familie van den verslage-

PERPUSTAKAAN-NASIONAL

ne, en was zoo goed, mij nog vóór den nacht bij één van de rijksgrooten onder dak te brengen. Doch die rijksgroote scheen alles behalve een Croesus te zijn. Het zag er ellendig in zijn paleis uit. Ik kreeg voor mijn nachtleger niets anders dan een hard, ik zou haast zeggen *steenen*, hoofdkussen; en mijn avondeten, het eenige, waarmeê ik het voor dien ganschen dag moest stellen, bestond in niets anders dan letterlijk *zwarte* rijst, met een *sayor* of *groente*, zoo *zuur!* dat ik er zelfs nu nog bij de herinnering kramp in het lijf van zou kunnen krijgen. Dat was wat anders dan die overheerlijke rântañg van Mevrouw Swaving!

Daar ik het 's nachts met mijn' vochtige kleêren aan het lijf in die zoo doorluchtige woning vrij koud had, was ik blijde, toen de dag aanbrak, en vervolgde ik daarom dan ook maar zoo spoedig mogelijk mijne reis.

De weg liep door de rivier van Lamôñjtjoñg, langs de plaats, waar vroeger de bovengemelde toptafel van Lamôñjtjoñg gestaan had, door een bosch bekend onder den naam van Âlâtâllañg, over Bênteñg, Tâmálâsa, en eindelijk na veel klouteren en dalen, nu eens op het gebergte, dan weder in de vallei, door de rivier van Assoempâtoe. Veel verkwikking had ik op dit traject niet. Echter vond ik onderweg eenige kleine *tôñgka's*, of *bamboezen kokers*, met saguweer aan een' boom hangen. Overeenkomstig de adat dronk ik die, bij gebrek aan een kop koffij tot ontbijt, met mijne beide jongens en den gids leêg, en deed daarvoor twee duiten in iedere *tôñgka*, ten gevalle van den eigenaar dier *tôñgka's*.

Doch om verder te gaan, nadat ik de zoo even genoemde rivier doorgewaad was, had ik nogmaals een' vrij steile bergke-

ten over te trekken, en toen bevond ik mij in de vallei van Tjåmpa, zoodat ik te 12 ure, nog juist vóór het invallen van een' fameuze onweêrsbui, de kampong Lômpi-lômpi, en, wat mij nog veel meer waard was, het gastvrije dak van den kontroleur Gersen, die hier tegenwoordig met het Bestuur van de onder de Afdeeling Noorderdistrikten behoorende Bergregentschappen belast is, binnentrad. En toen nu des avonds niet alleen de *rântang*, die ondertusschen maar door de koelie's geledigd was, doch insgelijks mijn' bagage behoorlijk arriveerde, was al het leed van vroeger vergeten.

Den volgenden dag wandelde ik natuurlijk een weinig in het Tjåmpasche rond, en vond hier met betrekking tot wegen als anderzins veel, ja zeer veel, ten goede veranderd, sedert ik voor het laatst in die streken geweest was. (Men vergel. het Beknopt verslag mijner reizen in de Binnenlanden van Celebes, in de jaren 1857 en 1861.) De regent van dien tijd scheen echter minder met die nieuwigheden ingenomen te zijn, en had daarom den Heer Gersen, van het begin zijner vestiging af, zooveel mogelijk gedwarsboomd. Dit had zoo lang geduurd, totdat het Gouvernement in het vorige jaar den Assistent-Resident Bakkers tegelijk met een' gewapende magt onder aanvoering van kapitein Kauffmann derwaarts zond, om een einde aan deze tegenstribbeling te maken. Zoodra de Regent dit vernam, was hij maar bij tijds uitgeweken, en moet zich nog steeds te Tjåni op de grenzen van Bône schuil houden. Dien ten gevolge was de luitenant Kluge hier aanvankelijk met een veertig man achtergebleven. Thans echter terwijl ik dit verslag op het papier stel, bevindt laatstgenoemde zich alweder te Makassar.

De nieuwe regent woonde in de buurt van den Heer Gersen

in de aan Lômpi-lômpi grenzende kampong Sawâroe, terwijl het verblijf van den vorigen regent, dat in kampong Limpomâdjang stond, geheel verwoest was.

Wat verder mijn door de gastvrije opname van den Heer Gersen zoo aangename verblijf te Tjâmpa betreft; zoo zal ik ter bekorting van dit toch reeds zoo lange verhaal naar mijn Beknopt verslag van 1857 en 1861 verwijzen. Desgelijks doe ik ook met opzigt tot mijne terugreize, aangezien ik denzelfden weg, als in 1857 koos, en ook nu door de regentschappen Tjenrâna Bêngo en Laboewâdja trok. Ook nu werd wederom de hooge Patîro-Djawâë door mij beklommen, en kwam ik eindelijk bij Samânggi uit, van waar ik mijn' koers rigtte naar Batoe-bâssi, de nieuw aangelegde suikerplantagie van den Heer Ledeboer alhier, waar mijn vriend de gepensioneerde kapitein Steenmeijer zich met het toezigt over die plantagie, en de daarbij aan te bouwen fabriek belast heeft. Na alhier één dag vertoefd te hebben, kwam ik eindelijk met hem en twee der zijnen, die tot herstel van gezondheid naar Makassar moesten, den 22 December over Maros weder alhier aan, om mij thans met vernieuwden ijver aan het uitgeven van Boegineesche geschriften, alsmede van Bijbelvertaling in Makassaarsch en Boegineesch te wijden. Ik hoop echter van harte, dat dit eenvoudig verhaal toch meer belangstellende lezers moge vinden, dan naar alle waarschijnlijkheid in de eerste jaren met mijn' Makassaarsche en Boegineesche letter-vruchten het geval zal zijn.

En hiermede neem ik weder afscheid van den Lezer.

Dr. B. F. MATTHES.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL

